

Historia asyryjska

Wciągający przewodnik po Asyryjczykach i ich potężnym imperium w starożytnej Mezopotamii

Wstęp

Wszystko się zaczęło, we współczesnym Iraku, w starożytnej Mezopotamii, krainie pomiędzy wielkimi rzekami Tygrysem i Eufratem. To ta część świata, w której około 6000 lat temu ludzie w końcu pożegnali się z życiem myśliwych i zbieraczy, zajęli się rolnictwem i zaczęli budować cywilizacje. To od tych cywilizacji pochodzi jeden z najstynniejszych wkładów w historię i kulturę świata, od Eposu o Gilgameszu po słynny kodeks prawny Hammurabiego, który dał początek popularnemu powiedzeniu „oko za oko”. Historia Mezopotamii jest pełna stale zmieniających się granic, powstających i upadających cywilizacji oraz, oczywiście, wojen i podbojów. Powstaną tu pierwsze imperia na świecie i spędzą tysiące lat wymieniając terytoria, zmieniając sojusze i walcząc o dominację. Była to prawdziwa gra w Ryzyko, w którą grali niektórzy z najbardziej szanowanych, a jednocześnie budzących strach przywódców na świecie. Ale ze wszystkich słynnych cywilizacji, które wyłoniły się z Mezopotamii, a lista obejmuje Akadyjczyków, Sumerów i Babilończyków, to Asyryjczycy zasługują na sławę i chwałę. Imperium, które zbudowali na przestrzeni około 1200 lat, przetrwało ciągłe ataki, kilka porażek i słynny wiek ciemny, znany jako epoka brązu, upadek, stając się jednym z największych i najbardziej ekspansywnych imperiów, jakie świat kiedykolwiek widział. Po pierwszym osiedleniu się wzdłuż brzegów rzeki Eufrat w Assur, ok. 2500 roku p.n.e. pod koniec połowy VII wieku Imperium Asyryjskie kontrolowało więcej terytoriów niż jakiegokolwiek inne imperium Mezopotamii. Rydwany asyryjskie toczyły się wzdłuż Nilu w Egipcie, podczas gdy królowie Arabii, Palestyny, Syrii, Anatolii i Fenicji byli prawie wasalami potężnych asyryjskich boskich królów. Ich bezwzględna forma obłężnictwa i brutalne karanie każdego, kto ośmielił się stanąć im na drodze, zapewniły im reputację w całej Mezopotamii jako siły, której nie można lekceważyć. Ale w okresie dominacji militarnej Asyryjczycy również przyczynili się do rozwoju cywilizacji ludzkiej. Wykonali kopie niektórych z najstynniejszych starożytnych tekstów na świecie, tworząc jednocześnie wiele własnych dzieł. Naukowcy i matematycy przybywali do bibliotek Niniwy, aby studiować i dzielić się wiedzą o starożytnym świecie, a artyści pomogli przedstawić przyszłym pokoleniom chwałę asyryjskich królów i bogów. Ale asyryjskie panowanie Mezopotamii nie trwało wiecznie. Być może skazana na porażkę z powodu własnych ambicji Asyria w końcu stała się zbyt duża, aby nią zarządzać. Jej wściekli, potężni sąsiedzi połączyli siły i wykorzystali Asyrię, gdy została odwrócona plecami, a pod koniec VII wieku trzy główne miasta asyryjskie, Kalah, Assur i Niniwa, zostały splądrowane, a nowa potęga, Imperium neobabilońskie miało rządzić Mezopotamią przez nadchodzące stulecia. Jednakże, chociaż okres dominacji asyryjskiej pozornie zakończył się wkrótce po jego rozpoczęciu, historia tego, jak ten naród semicki zaczynał od zera i stał się jednym z najpotężniejszych imperiów na świecie, jest ekscytująca, przerażająca i wyjątkowa. A ponieważ stale odkrywane są nowe dowody, jest to historia skrywająca wiele tajemnic do odkrycia.

Asyryjczycy przybywają do Mezopotamii: wczesny okres asyryjski

Większość historyków dzieli długą historię Asyryjczyków na cztery okresy: 1) wczesny okres asyryjski (ok. 2600-ok. 2025 p.n.e.), 2) imperium staroasyryjskie (ok. 2025-1378 p.n.e.), 3) okres środkowoasyryjski Cesarstwo (1392-934 p.n.e.) i 4) imperium neoasyryjskie (ok. 911-609 p.n.e.). Jak można się spodziewać, niewiele wiadomo o wczesnym okresie asyryjskim. Niewiele jest dowodów archeologicznych, które mogłyby dać dokładny obraz tego, jak mogło wyglądać życie, ale ogólny pogląd można poskładać w całość na podstawie pism i dowodów pozostawionych przez pobliskie cywilizacje, zwłaszcza Akadyjczyków. Termin Asyryjczyk pochodzi od nazwy stolicy Asyrii, Assur, nazwanej najprawdopodobniej na cześć boga Aszura, którego Asyryjczycy uważali za króla wszystkich bogów

Mezopotamii. Historycy uważają, że ludzie żyli w miejscu Assur już w 2400 roku p.n.e., ale było ono wykorzystywane głównie jako placówka przez królów sumeryjskich i akadyjskich. Pod koniec III tysiąclecia p.n.e. (ok. 2100 r. p.n.e.) Assur rozwinęło się w niezależne państwo-miasto. W okresie między założeniem Assur a powstaniem Starego Cesarstwa Asyryjskiego Assur był w dużej mierze państwem wasalnym znacznie większego imperium akadyjskiego, które zdominowało Mezopotamię w III tysiącleciu, kontrolując większość terytorium otaczającego rzeki Tygrys i Eufkrat. Rycina 1 przedstawia zasięg terytorium kontrolowanego przez Akadyjczyków w szczytowym okresie jego wpływów.

Niektórzy twierdzą, że imperium akadyjskie było pierwszym na świecie, chociaż trudno zweryfikować to stwierdzenie, ponieważ rozumienie definicji imperium jest różne, a wcześniejsze cywilizacje sumeryjskie mogą prawdopodobnie rościć sobie pretensje do tego tytułu. Niemniej jednak okres akadyjski jest znaczący, ponieważ po raz pierwszy jakimkolwiek organowi politycznemu udało się zjednoczyć pod jednym rządem ludność sumeryjską i akadyjskojęzyczną. Język asyryjski jest językiem semickim, który opisuje grupę języków afroazjatyckich, która wyłoniła się z Bliskiego Wschodu. Do dziś najczęściej używanymi językami semickimi są arabski, amharski (używany głównie w Etiopii), tigrinia (używany głównie w Erytrei i Etiopii) oraz hebrajski. Po imperium akadyjskim język akadyjski — pierwszy język semicki, który zyskał na znaczeniu w regionie — zastąpił sumeryjski jako język Mezopotamii. W ciągu tysiącleci po upadku Akadyjczyków w Mezopotamii dominowały języki semickie, co okazało się przydatne dla Asyrii, gdy zaczęła ona napinać swoje imperialne muskuły. W czasach akadyjskich i sumeryjskich Asyria była określana na mapach jako Subartu i chociaż dokładna lokalizacja Subartu nie jest znana, uważa się, że znajduje się ona w północnych regionach Mezopotamii, w pobliżu źródeł rzeki Tygrys. Akadyjczyki tradycyjnie wykorzystywali ten region jako źródło niewolników i

powszechnie uważano go za najdalszą placówkę imperium akadyjskiego. Lista królów asyryjskich dokumentuje różnych królów asyryjskich, poczynając od pierwszego pojawienia się Asyryjczyków wokół Assur. Lista została spisana pismem klinowym na kamieniu z terakoty – pismem powstałym w Mezopotamii i uznawanym za jedno z źródeł współczesnego pisma – i zazwyczaj dzieli się ją na trzy grupy. Pierwsza grupa, „Królowie mieszkający w namiotach”, odnosi się do przywódców plemion półkoczowniczych, które jako pierwsze osiedliły się w okolicach Assur. Najbardziej znanym królem z tej grupy jest Ushpia, gdyż podobno to on zbudował Świątynię Aszur, moment często uważany za założenie miasta Assur i narodziny cywilizacji asyryjskiej. Po tej grupie znajdują się „Królowie, których ojcowie są znani”, czyli lista 11 królów panujących od ok. 2030 p.n.e. do ok. 2030 p.n.e. 2000 p.n.e. Ciekawym aspektem tej części listy jest to, że została napisana w odwrotnej kolejności i czasami jest interpretowana jako lista przodków Shamshi-Adada. Doprowadziło to niektórych uczonych do wniosku, że lista została w rzeczywistości utworzona jako próba legitymizacji roszczeń Shamshi-Adada do tronu asyryjskiego, ale nie jest to powszechnie akceptowana interpretacja. Trzecia grupa na liście to królowie, których imiona są znane, ale których rodowodu nie można ustalić. Jednak większość królów na tej liście nie była niezależnymi władcami, ale raczej wasalami innych przywódców, głównie imperium akadyjskiego. Czasami było to niepożądane, zwłaszcza gdy przywódcy akadyjscy potrzebowali niewolników i udali się, aby ich zdobyć, na terytorium asyryjskie. Ale innym razem było to niezwykle korzystne. Przykładowo jednym ze źródeł potęgi asyryjskiej były ich punkty handlowe, zwane także karem. Założyli kilka z nich w Anatolii (we wschodniej części współczesnej Turcji) i często zwracali się do swoich akadyjskich władców o wsparcie, aby pomogli im uporać się z najeźdźcami lub innymi wrogimi siłami w pobliżu ich punktów handlowych. Jednak okresy słabości Akadyjczyków zwykle naznaczone były buntami asyryjskimi, ponieważ królowie asyryjscy starali się sprawować większą władzę nad terytorium, które nazywali domem. Ilekroć jednak do tego dochodziło, zwykle spotykało się to z ostrą reakcją ze strony władców akadyjskich. W ramach kary za powstanie ludzie byli zabijani lub brani do niewoli. Wczesny okres asyryjski jest jedynie cieniem tego, czym cywilizacja asyryjska stanie się w ciągu następnego kilku tysiącleci, jest jednak znaczący, ponieważ położył podwaliny pod jedną z najpotężniejszych i najgroźniejszych cywilizacji starożytnego świata. Wcześni Asyryjczycy zorganizowali się w monarchię ze stolicą w Assur, a handel z Anatolią na zachodzie pomógł im zwiększyć zarówno wielkość, jak i wpływy. Choć militarnie byli nadal słabi w porównaniu ze swoimi sąsiadami, wkrótce miało się to zmienić, a wpływy asyryjskie w regionie wzrosły, dając początek tak zwanemu Staremu Imperium Asyryjskiemu.

Narodziny cywilizacji: od starego imperium asyryjskiego do imperium środkowoasyryjskiego

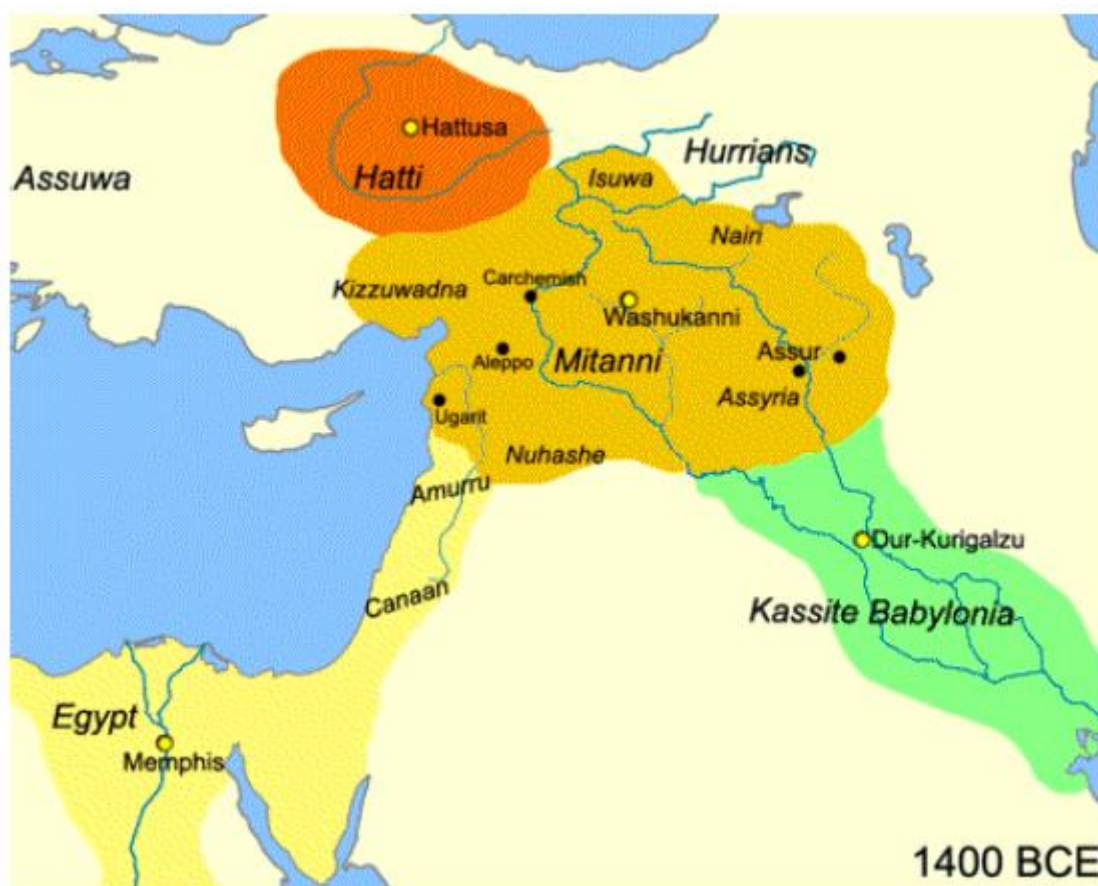
Następny okres historii Asyrii daje początek pierwotnemu imperium asyryjskiemu. Choćaby byłyby znacznie mniejsze niż którekolwiek z imperiów, które powstały później, okazałyby się kluczową częścią rozwoju historii Asyrii. W tym czasie ustalono początkowe granice Asyrii, a kraj zaczął kultywować swoją tradycję wojskową, wytwarzając broń, rozwijając technologie oblężnicze, takie jak katapulty, planując kampanie i angażując się w inne działania, które ostatecznie doprowadziły do tego, że wojsko stało się potęgą Asyrii zaletą. Stare Imperium Asyryjskie ustąpiło miejsca Imperium Środkowoasyryjskiemu po przejściu kontroli przez Królestwo Mitanni nad większą częścią Mezopotamii. Jednak ta porażka miała być jedynie przełtykiem na radarze w procesie wstąpienia Asyrii do najpotężniejszego imperium starożytnej Mezopotamii.

Stare Imperium Asyryjskie

Ważne jest, aby zawsze rozpatrywać historię Asyrii w jej kontekście. Imperium asyryjskie wyrosło z potężnych królestw, które zyskały na znaczeniu po upadku potęgi sumeryjskiej i babilońskiej w regionie. Jako miejsce narodzin ludzkiej cywilizacji, starożytna Mezopotamia charakteryzuje się ciągłymi wojnami, ciągle zmieniającymi się strefami wpływów i stale zmieniającymi się sojuszami

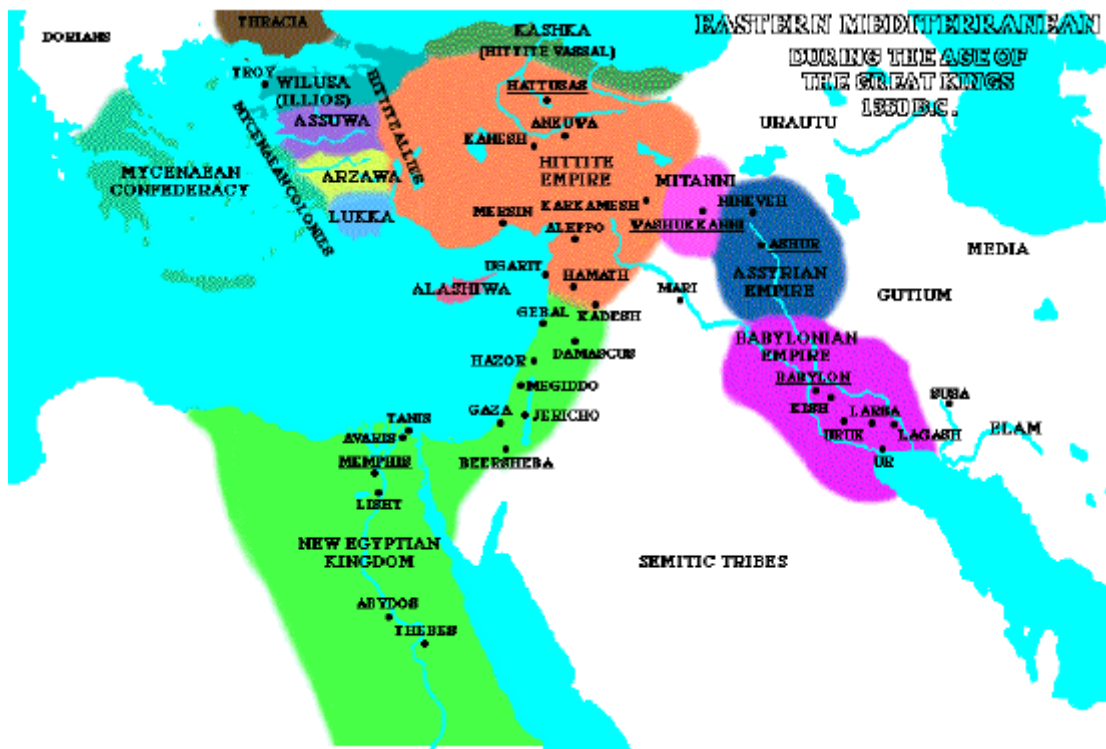
między różnymi władcami i populacjami. Definiuje go również demografia, w szczególności rola wielu różnych grup etnicznych, które migrują do Mezopotamii, osiedlają się i rozszerzają swoje wpływy na okoliczne terytoria i królestwa. Termin „cesarstwo asyryjskie” odnosi się do terytorium znajdującego się pod kontrolą króla rezydującego w mieście Assur (czasami wymawianego jako Aszur) i któremu udało się zapewnić sobie uzasadnione roszczenia do tronu. Chociaż są odniesienia do miasta Aszur już w III tysiącleciu p.n.e., większość historyków uważa, że świątynia Aszur została wzniesiona ok. roku 1900 p.n.e. to data założenia miasta Assur i cywilizacji asyryjskiej. Podobnie jak wiele innych miast-państw w Mezopotamii, Assur uzyskało niepodległość po upadku Ur i imperium sumeryjskiego około roku 2000 p.n.e. A ze względu na swoje położenie w północno-zachodniej Mezopotamii był w stanie oprzeć się wpływom innych, potężniejszych królów, którzy pojawili się w południowej Mezopotamii. Jednak jeszcze większe znaczenie dla powstania Assuru miały stosunki handlowe, które udało mu się zbudować z Anatolią, regionem położonym we wschodniej części współczesnej Turcji. Zakładając punkty handlowe, zwane karem, w całej Anatolii, głównie w pobliżu miasta Kanesh, kupcy z Assur byli w stanie zgromadzić znaczne bogactwa dla swojego królestwa. Te stosunki handlowe miały także inną znaczącą konsekwencję, ponieważ pomogły Assurowi rozwinąć silną tradycję obróbki żelaza, co pomogłoby im rozwinąć armię znacznie przewyższającą armię któregośkolwiek innego królestwa Mezopotamii. A dzięki swojemu doświadczeniu z żelazem byli znacznie lepiej przygotowani do przeciwstawienia się upadkowi epoki brązu, okresowi tuż przed początkiem I tysiąclecia p.n.e., który spowodował upadek, a nawet zniknięcie wielu populacji Mezopotamii. Pomimo tego, jak korzystne było to rozwiązanie dla królestwa Assur i jak bardzo pomogło Asyryjczykom w zdobyciu dominacji politycznej i militarnej w Mezopotamii, między upadkiem Ur a wyłonieniem się Asyryjczyków jako hegemonu regionu upłynęło sporo czasu. Masowa migracja populacji indoeuropejskich, takich jak Hetyci, Amoryci, Huryci, Hattycy i wielu innych, radykalnie zmieniłaby krajobraz polityczny Żywnego Półksiężycza, jaki istniał około 2000 roku p.n.e. Zanim Asyria doszłaby do władzy, musiałaby ustanowić swoją dominację nad tymi grupami. Na początku okazało się to jednak trudne, ponieważ Babilon, miasto w południowo-zachodniej Mezopotamii, szybko rozwijał się zarówno pod względem kulturowym, jak i kulturowym i wpływy terytorialne, których kulminacją było powstanie tak zwanego „imperium starobabilońskiego”, rządzonego przez słynnego obecnie Hammurabiego i jego niesławny kodeks prawny. Wraz z powstaniem Babilonu Asyria stała się drugorzędną potęgą w regionie, nadal jednak zdołała zachować pewien poziom niezależności, czemu sprzyjały podboje militarne pierwszego króla Starego Cesarstwa Asyryjskiego, Szamszi-Adada I (1813-1791 p.n.e.). Jego głównym celem była próba przejścia kontroli nad miastem Mari, królestwem będącym głównym przystankiem na szlaku handlowym pomiędzy Mezopotamią a Anatolią. Jego udane podboje pomogły Asyrii ustanowić solidniejsze granice, niż było to wcześniej w stanie zrobić. Shamshi-Adadowi I udało mu się także wypędzić Hetytów, rosnącą potęgą w Anatolii, z ziem asyryjskich. Babilon upadł w chwili śmierci Hammurabiego w roku 1750 p.n.e., a Mezopotamia znalazła się w okresie niestabilności. Królowie asyryjscy próbowali przejąć kontrolę nad regionem otaczającym Assur, mając nadzieję na przywrócenie porządku na terytorium zniszczonym po upadku potężnego Babilonu Hammurabiego. Ale im się to nie udało. Dopiero prawie 25 lat później, w ok. 1726 p.n.e., kiedy do władzy doszedł król asyryjski Adasi i ponownie był w stanie zapewnić sobie kontrolę nad granicami asyryjskimi. Udało mu się nawet przejąć kontrolę nad niektórymi byłymi terytoriami babilońskimi, ale było to krótkotrwałe, gdyż Kasyci, stosunkowo nieznaną grupą wywodzącą się z gór Zagros i nie władającą językiem semickim, przejęli kontrolę nad Babilonem i byli w stanie utrzymać go przez większą część następnych czterech stuleci. Jednakże po zabezpieczeniu Assuru i bezpośrednio otaczających go terytoriów król Adasi przez kilka następnych kilku lat podejmował kilka prób rozszerzenia wpływów asyryjskich w regionie na wieki. Kilka następnych stuleci, które reprezentują koniec starego imperium asyryjskiego, nie przyniosło zbyt wiele w zakresie ekspansji imperialnej. Niewiele wiadomo o królach, którzy przybyli po Adasi. Jego następcy, Bel-Bani (ok. 1700-1691 p.n.e.) przypisuje się dalsze zwycięstwa nad Babilończykami i

Amorytami (kolejną grupą, której wpływy rozszerzały się na zachód od Asyrii), a zwycięstwa te miały pomóc Asyrii utrzymać silną pozycję granic przez cały ten okres. Po Bel-Bani przyszła Libia, o którym mówi się, że rządził stosunkowo spokojną i stabilną Asyrią, w dużej mierze pozostawioną w spokoju przez stale walczących sąsiadów. Nie jest jasne, czy wynika to z czegoś, co Libaja zrobił jako władca, czy też jego czas jako króla zbiegł się z okresem względnej beczynności królestw Mezopotamii. Większości królów, którzy rządili przez kilka następujących stuleci, przypisuje się niewielkie zwycięstwa militarne, a także ulepszenie miast pod kontrolą asyryjską, zwłaszcza Assur i Niniwy. Jednakże jednym z powodów, dla których ekspansja asyryjska utknęła w tym okresie, była zaskakująca, krótkotrwała, ale zdecydowana dominacja jednego z sąsiadów, Mitanni, który osiągnął dominację ok. 1500 p.n.e. i w stosunkowo krótkim czasie udało mu się zabezpieczyć dużą część terytorium Mezopotamii. Niewiele jest informacji na temat tego, jak Mitanni zdołali tak szybko przejąć tak dużą kontrolę. Wygląda na to, że pojawili się znikąd, ale jest to prawdopodobnie spowodowane brakiem zasobów dotyczących tego królestwa. Niemniej jednak odegrali oni ważną rolę w kształtowaniu regionu w tym szczególnym momencie historii. W tym szczególnym momencie dynastia Kasytów zyskiwała wpływy w Babilonie i ponownie rozszerzała wpływy babilońskie w regionie. Wraz ze wzrostem potęgi królestwa Mitanni na zachodzie, Asyria została wciśnięta pomiędzy dwie silniejsze potęgi, w wyniku czego Assur i inne terytoria asyryjskie na krótko znalazły się pod kontrolą Mitanni. Rysunek przedstawia przybliżony zarys tego, jak region wyglądałby w tym okresie

Nic dziwnego, biorąc pod uwagę skrajną niestabilność tamtych czasów, twierdza Mitanni nie przetrwała długo. Hetyci na zachodzie rozpoczęli inwazję pod wodzą króla Suppiluliumy I i zdołali odeprzeć Mitanni, zastępując przywódców Mitanni Hetytami. W tym samym czasie królom asyryjskim udało się zdobyć wpływy na dworze Mitanni (który był obecnie w większości kontrolowany przez Hetytów), co otworzyło Asyryjczykom drzwi do ponownego rozszerzenia swoich wpływów na

terytorium otaczającym Aszur. Rysunek pokazuje, jak zmienił się krajobraz polityczny regionu w ciągu zaledwie 50 krótkich lat. Asyria ma teraz jasno określone terytorium, które może nazwać swoim własnym, a królestwo hetyckie znacznie się rozrosło, pozostawiając Mitanni niemal całkowicie usuniętymi z pola widzenia.

Historycy na ogół wykorzystują ten moment do upamiętnienia końca Starego Imperium Asyryjskiego. Chociaż wpływy asyryjskie w tym okresie będą w porównaniu z tym, jakie będą w przyszłych imperiach, nie można lekceważyć jego znaczenia. To właśnie w tym czasie Asyria zaczęła ugruntowywać swoją pozycję potęgi w regionie. Upadek Mitanni otworzył Asyryjczykom drzwi do przejęcia kontroli nad terytorium kontrolowanym przez to krótkotrwałe królestwo, a dzięki traktatowi zawartemu z królami Kasytów w Babilonie, na południu nie było żadnego przytłaczającego zagrożenia. Zwycięstwa militarne odniesione w tym okresie ekspansji stały się podstawą tradycji wojennej, która później wywołała strach w sercach innych cywilizacji Mezopotamii, dając Asyryjczykom szansę stać się najpotężniejszym narodem w regionie.

Imperium środkowoasyryjskie

Okres ekspansji, który nastąpił po upadku Starego Imperium Asyryjskiego, zapewnił Asyrii długotrwały sukces. Upadek epoki brązu, który nastąpił pod koniec drugiego tysiąclecia p.n.e., spowodował, że większość cywilizacji Mezopotamii prawie zniknęła. Jednak dzięki sile imperium asyryjskiego w chwili upadku udało im się przetrwać, co pozwoliło im wyłonić się jako prawdziwy hegemon regionu. Jednak zanim to nastąpi, imperium asyryjskie przejdzie przez okres dramatycznej ekspansji i bliskiego upadku. Około roku 1350 p.n.e., gdy Asyryjczykom udało się zapewnić sobie kontrolę nad terytorium kontrolowanym niegdyś przez Mitanni, a następnie Hetytów, Hetyci podjęli bój, trzymając Asyryjczyków na dystans i uniemożliwiając im dalszą ekspansję. Ostatecznie asyryjski król Ashur-uballit I (ok. 1353-1318 p.n.e.) był w stanie pokonać pozostałe siły Mitanni kontrolowane przez Hetytów. Po Aszuruballicie I miało przyjść dwóch kolejnych królów – których imiona są nieznane – ale nie udało im się rozszerzyć zasięgu terytorium asyryjskiego. Dopiero dojście do władzy króla Adad-nirari I (ok. 1307-1275 p.n.e.) Asyria zaczęła się dramatycznie rozwijać. Udało mu się wypędzić Hetytów z ich twierdz,

przejmując w międzyczasie kontrolę nad niektórymi z ich większych miast. Oznacza to pierwszą prawdziwą ekspansję Asyrii poza terytorium otaczające Assur, dając jej kontrolę nad znaczną częścią ziemi rozciągającej się na zachód do Anatolii. Adad-nirari I rozpoczął politykę deportacji, która stała się standardem dla większości władców asyryjskich. W miarę podbijania ziem systematycznie przenosił dużą część ludności. Decyzja ta okazała się skutecznym środkiem budowy imperium, ponieważ dała przywódcom szansę na strategiczne rozmieszczenie populacji. Należy jednak zaznaczyć, że rodzaj deportacji, który miał miejsce w czasach Asyryjczyków, nie jest tym samym rodzajem deportacji, o którym myślimy dzisiaj. W dzisiejszych czasach termin ten przywołuje obrazy ludzi wyrzucanych z domów, a w niektórych przypadkach przepędzanych w dużych stadach z miejsca na miejsce – amerykański szlak też, podczas którego niezliczeni rdzenni Amerykanie zostali wysłani ze swoich ziem w Ameryce Klasycznym przykładem jest południe do jałowych rezerwatów na Zachodzie, ale nie jest to rzetelny opis praktyk deportacyjnych stosowanych przez przywódców asyryjskich. W rzeczywistości deportacja asyryjska była znacznie bardziej skalkulowana. Istnieją dowody sugerujące, że przywódcy asyryjscy dokładnie zaplanowali, kogo dokąd wysłać, zwracając szczególną uwagę na potrzeby kraju. Do ośrodków miejskich wysyłano skrybów i uczonych, gdzie mogli kontynuować naukę, a innych wykwalifikowanych rzemieślników, gdzie mogli najskuteczniej wykorzystać swoje umiejętności. Nie wszystkich deportowano do deportacji, a rodziny rzadko rozdzielano. Ci, którzy pozostali w swoich domach i nie stawiali oporu, zostali, ogólnie rzecz biorąc, wchłonięci przez kulturę asyryjską i z czasem byli traktowani jak krewni. Oczywiście oczekiwano lojalności wobec asyryjskiego króla, czyli cesarza, a nielojalność była karana, zwykle deportacją, egzekucją lub zniewoleniem. Ze względu na okrucieństwo związane z tymi praktykami, a także ze względu na zakrojoną na szeroką skalę i silną naturę polityki deportacji asyryjskich, niektórzy współcześni uczeni porównali imperializm asyryjski do imperializmu nazistowskiego w XX wieku. Większość uczonych zgodzi się jednak, że nie jest to uczciwe porównanie i w rzeczywistości przedstawia niedokładny obraz tego, jak to się dzieje, królowie asyryjscy prowadzili interesy. Jednak niewłaściwe byłoby również przedstawianie tej praktyki jako dowodu przeważającej życzliwości Asyryjczyków. Ci, którzy stawiali opór rządowi asyryjskiemu lub którzy walczyli z deportacją, byli albo straceni, albo zmuszeni do niewoli. Praktyka ta była zgodna z ówczesnymi zwyczajami. Gdy nowy król przejmował kontrolę nad jakimś terytorium, żądał od jego mieszkańców oświadczenia o wierności, a ci, którzy tego nie zrobili, byli karani, aby zniechęcić do przyszłych powstań. Polityka deportacji wprowadzona i prowadzona przez króla Adad-nirari I była jednym z głównych powodów, dla których udało mu się skutecznie podbić prawie całe otaczające królestwo Mitanni. Jego syn, Salmanasar I, poszedł w ślady ojca, ale to syn Salmanasara I, Tukulti-Ninurta I (ok. 1244-1208 p.n.e.), poszedł dalej, niż udało się to jakemukolwiek innemu królowi asyryjskiemu aż do tego momentu w samą porę. Odnosił sukcesy wojskowy jako król, ale ponieważ interesowało go zachowanie i promowanie wspólnej kultury asyryjskiej, jego panowanie położyło podwaliny pod to, co ostatecznie stało się jednym z, jeśli nie najsilniejszym, imperium starożytnej Mezopotamii. W szczególności Tukulti-Ninurta I wziął na siebie odpowiedzialność za spisanie niektórych ze swoich bardziej znaczących podbojów, kładąc podwaliny pod wspólną historię asyryjską, coś o zasadniczym znaczeniu dla budowania imperium. Rozszerzył także system deportacji, podchodząc znacznie bardziej metodycznie do wyboru osoby lub społeczności, do której miał się przenieść, a jego celem była próba maksymalizacji zdolności swoich podbojów do pomocy w rozwoju kultury i wpływów asyryjskich. Jednakże mimo że miałem tak wpływową rolę na rozwój kultury asyryjskiej jak Tukulti-Ninurta, to – jak w przypadku większości królów asyryjskich – jego sukcesy militarne zdefiniowały jego czasy jako władcy. Pokonał Hetytów w bitwie pod Nihriją ok. 1245 p.n.e., co skutecznie zakończyło panowanie Hetytów w regionie, otwierając Asyryjczykom drzwi do przejęcia kontroli nad większą częścią Anatolii – regionu, z którego niegdyś prowadzili handel, ale od tego czasu zostali odcięci od niego ze względu na rosnące wpływy Hetytów. Co więcej, Tukulti-Ninurta I był w stanie podporządkować sobie kasycki król Babilonu, przekazując miasto i terytorium, na które ono wpływało, pod kontrolę Asyryjczyków. Kiedy

Babilończycy próbowali odzyskać swoją ziemię, a nawet zaczęli napadać na terytorium kontrolowane przez Asyryjczyków, Tukulti-Ninurta I odpowiedziałą plądrowaniem miasta Babilon. Zniszczył wiele budynków, w tym święte świątynie, i zniewolił znaczną część ludności miasta. Kampanie te oznaczały, że do chwili śmierci Tukulti-Ninurty I imperium asyryjskie rozciągało się na większości Mezopotamii, zaczynając aż na zachód aż do Karkemisz i sięgając aż do Babilonu. Rycina przedstawia poglądowy obraz szacowanego zasięgu imperium asyryjskiego w tym momencie. Babilon nie został uwzględniony na tej mapie głównie dlatego, że jest mało prawdopodobne, aby Tukulti-Ninurta I był w stanie utrzymać kontrolę nad miastem przez bardzo długi czas, co okaże się trendem w całej historii Asyrii.

Po śmierci Tukulti-Ninurty I imperium asyryjskie utknęło w martwym punkcie, padając ofiarą tego, co historycy nazywają upadkiem epoki brązu. Opisuje to okres pod koniec drugiego tysiąclecia p.n.e., kiedy kilka dużych cywilizacji upadło i ostatecznie zniknęło, zostając wchłoniętym przez większe i potężniejsze królestwa. Skutki upadku epoki brązu były odczuwalne w cywilizacjach rozciągających się od Grecji aż po zachodnie krańce terenów dzisiejszych Chin. Istnieje wiele teorii na temat przyczyn upadku epoki brązu. Jedną z takich teorii głosi, że zmiany warunków klimatycznych dramatycznie wpłynęły na zdolność tych cywilizacji do produkcji żywności, co poważnie utrudniłoby ich przetrwanie, nie mówiąc już o ich ekspansji. Niektóre dowody użyte na poparcie tej teorii pochodzą z czasów współczesnych. Na przykład susza, która nawiedziła Grecję w latach 70. XX wieku, była wynikiem zmiany klimatycznej, w wyniku której na większości krajów, na których panował upadek epoki brązu, panowała nietypowo sucha pogoda. Istnieje również teoria, że erupcja wulkanu Hekla 3 (H-3) na Islandii ok. Rok 1000 p.n.e. wpłynął na region. Wskazują na to zapisy z czasów egipskiego króla Ramzesa III Egipcjanie obwiniali tę eksplozję za klęski głodu, których doświadczyli, a niektórzy klimatolodzy uważają, że erupcja H-3 mogła stworzyć znaczące wyzwania klimatyczne na półkuli północnej, które dramatycznie wpłynęłyby na cywilizacje ludzkie na całym świecie. Jednak inna teoria, która zyskała

duże uznanie wśród historyków, głosi, że wiele cywilizacji, które istniały w tej części świata około 1200 roku p.n.e., nadal było w dużym stopniu zależnych od brązu do produkcji broni i innych narzędzi. Jednak rozwój obróbki żelaza na terenie dzisiejszej Rumunii i Bułgarii zapoczątkował zmianę sposobu, w jaki ludzie wytwarzali broń i prowadzili wojnę. Ponieważ największe dostawy brązu na tym obszarze pochodziły z Afganistanu, zabezpieczenie tego surowca stanowiło wyzwanie, a mniej więcej w czasie upadku względny koszt produkcji broni dramatycznie rósł. To, w połączeniu z przyjęciem żelaza przez kilka plemion wojowników, takich jak Sealandczycy, którzy okupowali terytorium otaczające Morze Czarne, pozostawiło wiele cywilizacji raczej podatnych na ataki. W związku z tym plemiona te, używając nowszej, lepszej broni wykonanej z żelaza, były w stanie podbić armie, które w innym przypadku nie miałyby problemów z rozprawieniem się z nimi, przyczyniając się do powszechnego upadku wielu cywilizacji w Mezopotamii i Azji Wschodniej. Trudno udowodnić, że którakolwiek z tych teorii jest bezpośrednią przyczyną załamania. Jest także nieskończenie bardziej prawdopodobne, że to połączenie wszystkich tych różnych czynników doprowadziło do ostatecznego upadku tak wielu starożytnych cywilizacji. Ale niezależnie od tego, rzeczywistość jest taka, że tylko królestwa Elamu – które istnieją na terenie dzisiejszego Iranu, na wschód od Zatoki Perskiej – i Asyria były w stanie wyłonić się z drugiej strony upadku epoki brązu. A dla Asyryjczyków był to ich świetlany moment, gdyż wkraczali w ostatnie tysiąclecie p.n.e. gotowi przejąć kontrolę nad największym obszarem terytorium, jaki kiedykolwiek kontrolowali. Ale innym powodem, dla którego Asyria była w stanie wyłonić się jako tak potężna siła po upadku, jest to, że tak naprawdę nigdy nie zniknęła. W historii Asyrii istnieje stosunkowo mroczny okres, począwszy od śmierci Tukulti-Ninurty I ok. 1208 p.n.e. aż do wniebowstąpienia Tiglata Pilesera I ok. Uważa się, że w tym okresie imperium asyryjskie znacznie się skurczyło, tracąc kontrolę nad wieloma terytoriami, które Tukulti-Ninurta I i jego poprzednicy zdołali podbić. Ponieważ jednak cały region znajdował się w stanie kryzysu, żadne inne królestwo nie było w stanie ustanowić żadnej formy kontroli ani dominacji nad ludźmi w Mezopotamii i za granicą. Wiele zmieni się jednak w roku 1115 p.n.e., kiedy Tiglat Pileser I objął tron asyryjski. Korzystając z wojska, Tiglath Pileser I był w stanie ożywić gospodarkę, zwiększając zasoby imperium i strategicznie przenosząc ludność, co było praktyką stosowaną przez królów asyryjskich od jakiegoś czasu. Zaczął także budować miasta i drogi. Być może jednak jego największym osiągnięciem kulturalnym był zbiór tabliczek klinowych i pism. Praktyka ta pomogła znacząco poszerzyć tradycję literacką Asyrii, która trwała aż do późnego okresu asyryjskiego, wraz ze słynną biblioteką króla Aszurbanipala w Niniwie. Kampanie wojskowe Tiglatha Pilesera I pomogły także w rozszerzeniu zasięgu imperium asyryjskiego dalej, niż udało się to jakimkolwiek królom w przeszłości. Po raz pierwszy królom asyryjczyści mogli przejąć władzę nad regionem znanym jako Eber-Nari (terytorium rozciągające się przez współczesną Syrię, Izrael i Liban), co oznaczało, że Asyria po raz pierwszy w swojej historii uzyskała bezpośredni dostęp do Morza Śródziemnego. Jednakże, jak powinno być już całkiem jasne, częstym tematem w historii Asyrii, a także całej Mezopotamii, jest niestabilność. Kontrola, jaką Imperium Asyryjskie sprawowało w tym momencie nad Mezopotamią, byłaby krótkotrwała. Zmarł Tiglat Pileser I, a jego następcą został jego syn, Asharid-apal-Ekur, który zasadniczo rozszerzył politykę swojego ojca, ale który rządził tylko przez dwa lata. Brat Asharida-apal-Ekura, Ashur-bel-Kala, przejął władzę po śmierci swojego brata i choć jego panowanie rozpoczęło się gładko, wkrótce pogrążyło się w chaosie, gdy uzurpator rzucił wyzwanie tronowi. Ostatecznie mu się to nie udało, lecz wojna domowa, która wynikła z tej akcji, pogrążyła imperium w chaosie i otworzyła je na przeciwników, którzy szybko ruszyli, by przejąć terytorium, które udało mi się podbić Tiglath Pileser I. Pierwszym obszarem, który należało pokonać, było Eber-Nari, które Aramejczycy zajęli, odbierając Asyrii dostęp do cennych miast portowych nad Morzem Śródziemnym. Co więcej, Mari i Babilon ponownie zyskiwały na sile, rzucając wyzwanie asyryjskiej kontroli zarówno na północy, jak i na południu. W tym okresie zamieszania królom asyryjczyści, w tym Tiglat Pileser II i Salmanasar II, mogli zrobić wszystko, aby utrzymać główne terytoria imperium asyryjskiego, tracąc większość terytorium zdobytego w ciągu poprzednich dwóch i

pół roku. Okres ten wyznacza koniec tak zwanego imperium środkowoasyryjskiego. Rozpoczyna się mniej więcej w czasie, gdy Asyryjczycy dostali się pod kontrolę krótkotrwałego, ale zaskakująco ekspansywnego imperium Mitanni, jest świadkiem największej jak dotąd ekspansji imperialnej, a kończy się, gdy królowie asyryjscy mocno trzymają się terytoriów otaczających Assur, gdy wrogowie ze wszystkich stron zaczęli się wzmacniać i nacierać na Asyrię. Jednak w przeciwieństwie do Starego Imperium Asyryjskiego, które całkowicie zniknęło, Imperium Środkowoasyryjskie pozostało w dużej mierze nienaruszone, przygotowując grunt pod najwspanialszy okres w historii Asyrii pod względem kontroli terytorium i dominacji militarnej. Jest to okres znany jako imperium neoasyryjskie lub w niektórych przypadkach późne imperium asyryjskie. Zanim jednak zagłębimy się w epokę Asyrii, ważne jest, aby przypomnieć niektóre typowe tematy pierwszego tysiąclecia historii Asyrii. Do tej pory powinno być jasne, że dominacja militarna jest tajemnicą władzy w Mezopotamii. Jako centrum masowej migracji ze Wschodu i Zachodu, a także jako jedna z najstarszych zamieszkałych części globu, duże, potężne miasta powstały stosunkowo blisko siebie. Walka o zasoby i chwałę była krwawa i ciągła. Co więcej, bunt był częsty, co oznaczało, że przywódcy często musieli prowadzić wojnę, aby odzyskać terytoria zajęte przez poprzedników. Jednak pomimo całej tej wojny nastąpił znaczący postęp kulturowy i naukowy, w szczególności coraz powszechniejsze użycie pisma, a także rozpowszechnienie obróbki żelaza. Wszystko to całkiem nieźle przygotowało grunt pod imperium neoasyryjskie. Historia nauczyła ich, że do utrzymania kontroli nad dużym obszarem terytorium potrzebna będzie brutalna i wyrachowana siła militarna, a gdy kalendarz zmienił się z roku 1000 na rok 999 p.n.e., królowie asyryjscy w końcu zdobyli determinację i technologię, aby stać się jednym z najpotężniejszych i najbardziej wpływowych imperiów, jakie kiedykolwiek istniały w starożytnym świecie.

Początek imperium neoasyryjskiego

Okres od ok. 911 p.n.e. aż do ok. Rok 607 p.n.e. nazywany jest imperium neoasyryjskim i wyznacza najwspanialszy okres imperium asyryjskiego. To właśnie w tym czasie imperium asyryjskie rozrosło się i przejęło kontrolę nad obszarem określanym wówczas mianem „Czterech Zakątków Świata”. Wielu może kojarzyć to wyrażenie z Biblii; używano go do opisu terytoriów graniczących z największymi rzekami starożytnego Bliskiego Wschodu, począwszy od Gichonu w Etiopii, przez Tygrys w Asyrii, aż po Eufrat w Armenii, a kończąc na Pizson w Chawili lub Elamie. Miało to być największe imperium starożytnej Mezopotamii, ale przeszło do historii jako jedno z najbardziej brutalnych, przy czym często dokonywano porównań między słynnymi królami asyryjskimi a niektórymi z innych najbardziej znanych, ale bezwzględnych przywódców świata, takimi jak Czyngis-chan, Kserkses i Adolfa Hitlera. Jednak wielu historyków nie zgodzi się z porównaniem tych starożytnych władców do osób takich jak Adolf Hitler i naziści. Nikt w historii nie dorównał brutalności, jakiej dokonał Hitler w Europie i na światowej populacji Żydów, a ci starożytni władcy, w tym ci w Asyrii, stosowali taktykę typową dla czasów, gdy wojna, niewolnictwo i deportacje były normalnymi sposobami ustanowienia i utrzymania władzy. Czy były brutalne w porównaniu do współczesnych standardów? Tak. Ale nie byli bardziej brutalni niż Rzymianie, którzy ustawiali na drogach krzyże, na których ukrzyżowano tych, którzy odmówili poddania się. Chodzi tu o podkreślenie znaczenia kontekstu. W przypadku Asyrii ekspansja, która miała miejsce w tej ostatniej części historii, była motywowana, jak można się było spodziewać, pragnieniami finansowymi. Za panowania Tiglata Pilesera I nauczyłem królów asyryjskich, że wojna dzięki obfitościom, jakie przynosi, jest wysoce opłacalna. A ponieważ królowie asyryjscy byli podobni do większości innych królów tamtych czasów, uważali się za przedłużenia bogów. Skutecznym sposobem przekazania tego swoim poddanym było budowanie wielkich pałaców i otaczanie się ogromnym bogactwem. Ta ekspansja bogactwa połączona ze zwycięstwem militarnym była źródłem władzy królów asyryjskich, a w połączeniu z chciwością i ambicjami ludzi stworzyła idealną receptę na potężne imperium. Jednakże ważne jest, aby nie spisywać ekspansji imperium asyryjskiego w tym okresie jako zwykłej chęci królów do wzbogacenia się. Były też powody strategiczne. Handel miał dla

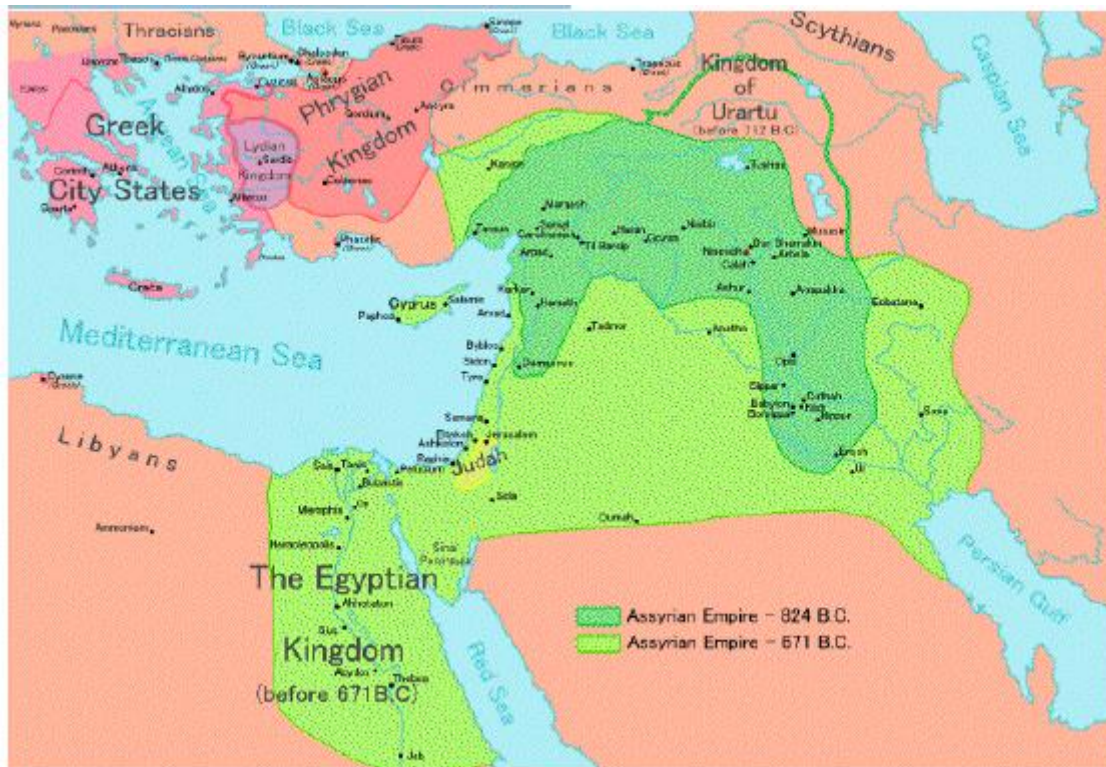
Asyryjczyków ogromne znaczenie i na początku X wieku p.n.e. był on zagrożony. Plemiona, głównie różne grupy Aramejczyków, zablokowały lub zagroziły szlakom handlowym przez góry Zagros, utrudniając handel z Anatolią, a na południu Aramejczycy grozili zamknięciem handlu z miastami w pobliżu Zatoki Perskiej. Pod koniec X wieku p.n.e. Asyria kontrolowała terytorium rozciągające się na nie więcej niż 1600 km (1000 mil) szerokości i 800 km (500 mil). Jednak miasta asyryjskie były silne i ściśle ze sobą powiązane. W porównaniu z innymi głównymi aktorami w regionie była to najlepsza pozycja umożliwiająca znaczący rozwój. Egipt był zasadniczo bezsilny, kontrolowany głównie przez królów libijskich, a inne królestwa, takie jak Media i Persowie w Iranie, były wciąż zbyt daleko, aby stanowić większe zagrożenie, a w Armenii Urartu, królestwo, które miało zdobyć władzę nad w ciągu tego tysiąclecia nie była jeszcze potężna. Tak więc, chociaż terytorium asyryjskie na przełomie X i X wieku było niewielkie, scena była gotowa. W miarę jak potężni i przebiegli królowie zasiadali na tronie we względnej kolejności, wpływy Asyrii w regionie szybko się zwiększały. Ekspansja rozpoczęła się tuż poza terytorium asyryjskim i postępowała powoli. Jednak w miarę rozszerzania się Asyrii wchodziła w kontakt z coraz potężniejszymi wrogami, co utrudniało królom asyryjskim utrzymanie kontroli nad swoim terytorium. Podbite terytoria zostały utracone w wyniku buntu, a wewnętrzne zamieszanie spowolniło marsz asyryjski przez równiny Mezopotamii. Niemniej jednak w ciągu następnych 350 lat Asyria stanie się supermocarstwem w Mezopotamii i za granicą. Aby jednak zabezpieczyć tę pozycję, Asyria i jej lud znaleźliby się w stanie wiecznej wojny, która jest stałym elementem każdej historii imperialnych podbojów, przeszłych i obecnych.

Przebudzenie imperium: ponowne pojawienie się Asyryjczyków

Wstąpienie na tron króla Adad-nirari II ogólnie oznacza początek imperium neoasyryjskiego. To właśnie w tym czasie Asyria „przebudziła się” i zaczęła rozszerzać się poza terytorium bezpośrednio otaczające Assur. Większość kampanii Adad-nirari II polegała na odbiciu terytoriów utraconych po Tiglat Pileserze I, w szczególności Eber-Nari, terytorium obejmującego Izrael, Syrię i Liban. Następnie był w stanie zabezpieczyć te granice, wysyłając asyryjskich namiestników, aby nadzorowali te terytoria wraz z wojskami asyryjskimi, a także dokonywał egzekucji na opornikach lub deportował ich do serca imperium, gdzie można było łatwiej ich kontrolować. Dodatkowe kampanie pomogły zabezpieczyć terytoria Kurdystanu (północny Irak i południowo-wschodnia Turcja). Jednak jednym z najważniejszych osiągnięć Adad-nirari II w rzeczywistości nie był podbój militarny, ale raczej traktat. Po dwukrotnym pokonaniu króla babilońskiego Szamasza-mudammika król asyryjski był w stanie przejąć kontrolę nad dużymi połaciami terytorium północnej Babilonii. Kiedy na tron wstąpił nowy król babiloński, Adad-nirari II nie odnosił większych sukcesów w swoich podbojach, ale udało mu się zawrzeć traktat, który zapewnił pokój między obydwoma królestwami na następne 80 lat. Jest to istotne, ponieważ oznaczało, że królowie asyryjscy nie musieli martwić się o swoich potężnych południowych sąsiadów, co pozwoliło im skupić się na kampaniach w całym Lewancie i Kanaanie. W 890 roku p.n.e. tron objął Tukulti-Ninurta II, lecz miał rządzić tylko przez sześć lat. Nie udało mu się w tym czasie znacząco rozszerzyć granic imperium, udało mu się jednak powiększyć posiadłości królewskie w Assur, odbudowując mury miasta. Nieliczne kampanie, które przeprowadził, pozwoliły mu pozyskać poparcie Aramejczyków na południe i zachód od Assur, co jeszcze bardziej wzmocniło asyryjską kontrolę nad Mezopotamią. W 893 roku p.n.e. zmarł Tukulti-Ninurta II i przekazał królestwo – które szybko stawało się potężnym imperium – swojemu synowi, Asurbanipalowi II, który miał być pierwszym z długiej linii królów asyryjskich, obecnie uważanych za jednym z najpotężniejszych i najbardziej bezwzględnych przywódców w historii. Po objęciu tronu Asurbanipal II natychmiast rozpoczął serię kampanii wojskowych. Zaczął od wyprawy w góry na północ od Assur, oczyszczenia regionu z plemion i potwierdzenia swojej dominacji. Następnie natychmiast skierował swoją uwagę na zachód, skupiając się, podobnie jak wielu innych wielkich władców asyryjskich, na Morzu Śródziemnym i obiecanych przez niego bogactwach, zabezpieczając w międzyczasie większe terytoria w Syrii i Libanie. Po

odniesionych tam sukcesach zawrócił w stronę Asyrii, ustanawiając dominację asyryjską na terytorium otaczającym rzekę Eufrat. W porównaniu z królami, którzy przyszedli po Asurbanipalu II, wielkość terytorium, które dodał do imperium, była stosunkowo niewielka. Nie można jednak przeczyć jego wkładu w utrwalenie dotychczasowych zdobyczy i ustanowienie dalszej dominacji. Łaski i daniny, które zdobył w wyniku podbojów, znacząco powiększyły bogactwa imperium i pomogły zmienić sytuację geopolityczną w regionie, a zwłaszcza wyniesienie Asyryjczyków na jedną z dominujących potęg w Mezopotamii. Jednak być może najbardziej znaczącym wydarzeniem, jakie nastąpiło za panowania Asurbanipala II, było to, że królowie asyryjscy cieszyli się teraz reputacją prowadzących brutalne, bezwzględne kampanie wojskowe, a myśl o wzmocnieniu i mobilizacji armii asyryjskiej wywołała strach w sercach wszystkich królów na danym obszarze, bez względu na wielkość i siłę ich królestwa. Jednak choć polityka zagraniczna Ashurbanipala II była tak ważna, przyczynił się on również do wzrostu krajowego, głównie poprzez budownictwo. Jego najbardziej piętrową inwestycją budowlaną był pałac. Większość monarchów Mezopotamii odczuwała nienasycone pragnienie budowania, ponieważ postrzegali to jako sposób na ustanowienie swojego statusu półboga i legitymizacji do rządzenia. Do królewskich obowiązków króla asyryjskiego należało dbanie o odpowiednią konserwację i rozbudowę świątyń i innych budynków sakralnych w dwóch głównych miastach asyryjskich, Assur i Niniwie. I chociaż Ashurbanipal II nie przeczył tej odpowiedzialności, zdecydował się zbudować swój pałac w Calah — mieście określanym w Biblii jako Nimrud — jako swojej stolicy. Niektórzy historycy zastanawiają się, czy wybrano taki wariant, ponieważ był lepiej broniony; Assur był niebezpiecznie narażony na ataki z Zachodu i rozsądne jest zastanawianie się, czy Ashurbanipal II wybrał Calah, ponieważ nie posiadał on tych samych luk. Ale bez względu na przyczynę pałac Asurbanipala II uważany jest za jeden z najpotężniejszych ze wszystkich pałaców zbudowanych przez królów asyryjskich. Następcą Ashurbanipala II został Salmanasar III w 858 roku p.n.e., a jego panowanie zostało niemal całkowicie określone przez wojnę. W sumie przez 31 z 34 lat spędzonych jako król nie brał udziału w kampaniach i podbojach, co stanowi niezwykłą liczbę nawet jak na standardy asyryjskie. W tym czasie żołnierzom asyryjskim udało się zejść dalej niż jakikolwiek Asyryjczykom wcześniej. Weszli i otrzymali daninę od królów i książąt Armenii, Cylicji, Palestyny i aż do niektórych królestw tradycyjnie lojalnych wobec tronu babilońskiego, sięgających niemal do wybrzeży Zatoki Perskiej. Czyniąc to, udało mu się stłumić bunty i dodatkowo ufortyfikować terytoria podbite przez jego ojca. Jednakże panowanie Salmanasara III okazało się punktem zwrotnym w historii Asyrii, głównie ze względu na trudności w podboju coraz potężniejszych wrogów. Przed Salmanasarem III wielu królów asyryjskich próbowało podbić całą Syrię i jej stolicę, Damaszek. Prawie zawsze jednak kończyły się niepowodzeniem i podobny los spotykał Salmanasara III. Rozpoczął kilka kampanii w Syrii przeciwko wielu różnym miastom, ale ostatecznie został zmuszony do zaakceptowania porażki. Jednak na południu Salmanasar III odniósł znacznie większy sukces, gdyż udało mu się podporządkować miasto Babilon pod kontrolę asyryjską. W początkowej fazie swoich rządów pozostawił to niegdyś potężne królestwo na południu w spokoju, na mocy traktatu podpisanego na początku tego stulecia, aby Babilon miał szansę uporać się z własnymi zagrożeniami dla bezpieczeństwa. Kiedy jednak wybuchł bunt, a królowie babilońscy zwrócili się do Salmanasara III i Asyryjczyków o wsparcie, wykorzystał to jako szansę na rozszerzenie królestwa asyryjskiego dalej na południe. Chociaż Salmanasar III był w stanie rozszerzyć zasięg potęgi asyryjskiej, niektórzy historycy sugerują, że nie posunął się tak daleko, jak najprawdopodobniej mógł. Uważa się, że poświęcając tak dużo czasu i energii na próbę podboju Syrii, przegapił okazję do dalszego rozszerzenia królestwa na południe. Tak naprawdę pod koniec panowania Salmanasara III w roku 824 p.n.e. większość nadal uważa Asyrię za niewiele więcej niż duże królestwo północnej Mezopotamii. Rycina 5 daje wyobrażenie o zasięgu Asyrii w chwili śmierci Salmanasara III i przekazania królestwa swojemu synowi, chociaż nie jest to do końca dokładne, ponieważ ukazuje Damaszek pod kontrolą Asyryjczyków. Stało się to dopiero, gdy Adad-nirari III objął tron i osiągnął odpowiedni wiek, aby wykonywać swoje obowiązki królewskie. Mapa ta pokazuje również, jak wyglądało imperium asyryjskie

u szczytu swojej dominacji. I chociaż w 824 r. było to zdecydowanie najpotężniejsze królestwo w Mezopotamii, wewnętrzne konflikty uniemożliwiły mu dalszy rozwój przez kolejne 25 lat.

Krótko przed śmiercią Salmanasara III jeden z jego synów, Aszurdaninaplu, przy wsparciu około 27 miast, zbuntował się przeciwko królowi. Jednak w tym momencie Salmanasar III był już za stary, aby samodzielnie poradzić sobie z buntem, więc wyznaczył swojego następcę tronu, Szamszi-Adada, aby zajął się powstaniem. Ta wewnętrzna walka o kontrolę nad imperium asyryjskim zapoczątkowała wojnę domową, która trwała po śmierci Salmanasara III w 824 r., co doprowadziło do oficjalnego wniebowstąpienia Szamszi-Adada, znanego jako Szamszi-Adad V. Podczas gdy bunt powstrzymał imperialną ekspansję Asyrii, nie był to tradycyjny kryzys, ponieważ nie zmienił radykalnie struktur władzy królestwa. Nikt nie chciał obalić króla. Zamiast tego celem buntu było rzucić światło na niektóre korupcyjne praktyki wojewodów, którzy posunęli się za daleko i próbowali przejąć zbyt dużą władzę. Powstańcy potrzebowali króla, który potrafiłby zaprowadzić porządek w coraz bardziej wymykającej się spod kontroli sytuacji. Mimo że nikt nie domagał się usunięcia króla, stłumienie buntów, które wybuchły w miastach w całym królestwie, zajęło Szamszi-Adadowi pięć lat. Ale jednym z powodów, dla których trwało to tak długo, był fakt, że książęta i królowie, szczególnie ci z górystych regionów w pobliżu Armenii, wykorzystali słabość Asyryjczyków, aby wstrzymać daninę i zrzec się asyryjskiej „ochrony”, co oznaczało, że Szamszi-Adad musiał prowadzić kampanię, aby jeszcze raz potwierdzić kontrolę nad terytorium niedawno podbitym przez jego poprzedników. Okazało się to wyzwaniem, ponieważ Urartu, królestwo w Armenii, powoli zyskiwało coraz większą władzę. Z perspektywy czasu jest to złe przecucie, ponieważ Urartu okazało się jednym z głównych wrogów Asyrii przez cały okres jej imperialnej dominacji. Panowanie Szamszi-Adada nie trwało długo i niemal całkowicie zostało określone przez bunt w 827 roku p.n.e. i późniejszą wojnę, która musiała go powstrzymać. Kiedy zmarł w 810 roku p.n.e., nie udało mu się dodać do imperium żadnego nowego terytorium. Ale jego rządy nie poszły na marne, gdyż przywrócił porządek i wypuścił syna, aby kontynuował militarny podbój Mezopotamii i nie tylko. Kiedy Szamszi-Adad zmarł w 810 r., jego syn, Adad-nirari III, był zbyt młody, aby objąć władzę. Regentką została jego matka, Sammuramat, znana również jako Semiramis. Z nieznanymi historykami powodów Semiramida stała się ośrodkiem wielu legend. Różne tradycje,

począwszy od mitologii greckiej po tradycje irańskie, mówią o królowej asyryjskiej bogini, która osiągnęła sukces, jeśli nie magiczne, wyczyny. Nie wiadomo, skąd pochodzą te legendy, chociaż niektóre teorie sugerują, że mogła poprowadzić wojska asyryjskie do zwycięstwa nad Medami, co wpisało jej imię do folkloru, który następnie został zniekształcony i rozpowszechniony. Jednak zweryfikowanie tych twierdzeń jest trudne, jeśli nie niemożliwe. Jednym z powodów, dla których Semiramis jest tak legendarną postacią, jest tak zaskakujące, jest to, że jej czasy jako królowej przebiegały stosunkowo spokojnie. W tym czasie imperium nie osiągnęło żadnych znaczących zdobyczy i nie było nadmiernych zagrożeń dla stabilności. Wygląda na to, że całe królestwo po prostu czekało, aż Adad-nirari III osiągnie pełnoletność i rozpocznie swoje rządy. Jego pierwszy rok jako króla nastąpił cztery lata po śmierci ojca, w 806 roku p.n.e., a wkrótce po tym, jak został królem, rozpoczął serię kampanii wojskowych, które choć obiecujące, nie przyniosły wiele w zakresie budowy i rozbudowy imperium. Adad-nirari III zaczął od dokończenia pracy, której nie udało mu się dokończyć jego dziadkowi; najechał Syrię i nałożył daninę na neo-Hetytów, Fenicjan, Filistynów, Izraelitów i Edomitów. Zatriumfował w najazdach i podbojach, co oznacza, że skutecznie zażądał daniny od jego władcy, miasta Damaszek, i kontrolowanych przez nie terytoriów. Adad-nirari III wkroczył także na terytoria kontrolowane przez Medów na północnym wschodzie i Persów na wschodzie. Legenda asyryjska wskazuje, że przywódcy ci upadli na kolana, aby poddać się Asyryjczykom, ale ta wersja wydarzeń została już dawno potępiona. W rzeczywistości kampanie wojskowe Adad-nirari III można najlepiej opisać jako niezwykle udane najazdy, a nie prawdziwy podbój, a panowanie Adad-nirari III sygnalizuje początek okresu upadku imperium. Wszyscy czterej synowie Adad-nirari III zostali królami, począwszy od Salmanasara IV, który został królem w 782 roku p.n.e. i rządził przez dziewięć lat do 773 roku p.n.e. Za czasów Salmanasara IV i jego trzech braci najważniejszy rozwój historii Asyrii faktycznie miał miejsce poza Asyrią. Królestwo Urartu stało się dość potężne i założyło twierdze zarówno w Syrii, jak i w Iranie. Kilka wypraw królów asyryjskich, którzy rządzili przez większą część VIII wieku p.n.e., zostało udaremnionych przez siły Urartu, co uniemożliwiło Asyrii dodanie znaczącego terytorium do swojego imperium. Ten okres w historii Asyrii znany jest jako Interwał, ponieważ wyznacza przerwę w działaniach po wpływowych rządach Asurbanipala II i Salmanasara III. Jednakże Interwał to niewiele więcej niż tylko błysk na radarze i ten okres imperialnej stagnacji zakończy się, gdy Tiglat Pileser III wstąpi na tron w 744 roku p.n.e., rozpoczynając ostatni, ale najchwalebniejszy etap imperium asyryjskiego.

Ekspansja imperialna i złoty wiek imperium neoasyryjskiego

Następni czterej królowie, którzy zasiądą na tronie asyryjskim, będą przewodniczyć najbardziej znaczącemu okresowi w historii imperium asyryjskiego, ale także doprowadzą je na skraj upadku. Pierwsi dwaj królowie, Tiglat Pileser III i Sargon II, odnieśli znaczące zwycięstwa militarne, rozszerzając terytorium kontrolowane przez Asyryjczyków do największego punktu w dowolnym momencie. Ustąpią miejsca Sennacherybowi i Asarhaddonowi, którzy skonsolidują te zdobycze i będą na nich opierać — głównie poprzez podbój Egiptu — i w znacznym stopniu przyczynią się do rozwoju kulturalnego Asyrii. Pod koniec panowania Asarhaddona imperium asyryjskie było większe niż kiedykolwiek w swojej historii. I chociaż ten moment można uznać za szczytowy moment imperium asyryjskiego, był to także początek końca. Zdecydowana większość ekspansji Asyrii miała miejsce na północ, północny zachód i zachód od Assur. Brak prawdziwego supermocarstwa w tych regionach oznaczał, że Asyryjczycy mieli w tym okresie swobodę prowadzenia wojen, które często kończyły się zwycięstwem, co pozwoliło im rozszerzyć swoje wpływy na ogromny obszar rozciągający się od Egiptu po Zatokę Perską. Nie oznacza to jednak, że ich ekspansja była łatwa i nie ma to na celu umniejszenia waleczności militarnej przywódców w okresie ekspansji i konsolidacji. Warto jednak o tym wspomnieć, ponieważ jest mało prawdopodobne, że Asyria byłaby w stanie rozszerzyć się do takiego stopnia, jak gdyby została zmuszona do skupienia się na swoich południowych granicach. Babilon, położony po

południowej stronie Żyznego Półksiężycza, był potęgą od czasu objęcia tronu babilońskiego przez Hammurabiego pod koniec drugiego tysiąclecia p.n.e., a jego dominująca pozycja nie uległa znaczącym wahaniom w czasie, gdy Assyria formowała się w wyróżniający się kraj i potężna potęga regionalna. W związku z tym historia imperium neoasyryjskiego jest ściśle powiązana ze sposobem, w jaki królowie asyryjscy poradzi sobie z kwestią Babilonu. Jako ambitni zdobywcy, prawie wszyscy królowie asyryjscy chcieli przejąć pewien stopień kontroli nad Babilonem i wieloma miastami płacącymi mu daninę, większość jednak obawiała się bezpośrednich działań militarnych przeciwko swoim południowym sąsiadom. Zaangażowanie Asyryjczyków w sprawy babilońskie następowało zwykle w wyniku buntu lub na skutek zbyt ambitnych królów babilońskich. Ci ambitni królowie sądzili, że uda im się zaskoczyć Asyrię, gdy jej uwaga będzie skierowana gdzie indziej na Bliskim Wschodzie, a następnie albo rzucić wyzwanie władzy asyryjskiej w regionie, albo nawet najechać i podbić obszary znacznie bliżej centrum imperium asyryjskiego. Niemniej jednak los późnego imperium asyryjskiego jest powiązany ze sposobem, w jaki postępowało ono ze swoimi południowymi sąsiadami. Wniebowstąpienie Tiglata Pilesera III wyznacza początek stulecia zaangażowania Asyryjczyków w sprawy Babilonu, które rozciągały się od systemu rządów pośrednich po bezpośrednią grabież miasta. Te decyzje ambitnych królów asyryjskich ostatecznie okazały się szaleństwem, ponieważ niestabilność towarzysząca oporowi Babilonu wobec rządów asyryjskich była przyczyną upadku imperium. Stosunki między Babilonią a Asyrią opisano szczegółowo w Rozdziale 5, przedstawiającym historię od wstąpienia Tiglata Pilesera III do upadku Asyrii podczas oblężenia Harranu w 627 r. Następny rozdział dotyczy ekspansji armii asyryjskiej na terytorium na zachodzie, północy i północnym zachodzie, gdy królowie asyryjscy, głównie Tiglat Pileser III i Sargon II, zaczęli sprawować rzeczywistą kontrolę nad regionami Palestyny, Anatolii, Urartu, Fenicji i ostatecznie Egiptu. Podczas gdy kilku innych królów podążyło za tymi dwoma niestawnymi monarchami, ich imperialne zdobycze – poza krótkim podbiciem królestwa Egiptu – były znacznie skromniejsze, a wewnętrzne konflikty ostatecznie wstrząsnęły imperium u podstaw i rzuciły je na kolana.

Tiglat Pileser III: Doprowadzenie imperium do granicy egipskiej

Historia wstąpienia na tron Tiglata Pilesera III w roku 744 p.n.e. jest owiana tajemnicą. Wydaje się, że doszło do rewolucji, w wyniku której Tiglat Pileser III został mianowany królem, ale niewiele wiadomo na temat jego pochodzenia i ewentualnych roszczeń do tronu. Dwie wiodące teorie głoszą, że ten brak informacji jest jedynie błędem w zapisie i że w rzeczywistości istnieje bezpośredni rodowód z byłymi królami asyryjskimi, jak Tiglat Pileser III twierdził, że jest jednym z synów Adad-nirari, co mogło mieć być tylko Adad-nirari III. Inna hipoteza jest taka, że rozbieżność wokół Tiglatha Pilesera III jest wynikiem celowej błędnej interpretacji, mającej na celu zaciemnienie prawdy o tym, jak został królem. Jednak żadnej teorii nigdy nie udało się udowodnić, ponieważ nie istnieje żadne wiarygodne źródło, które potwierdzałoby jedną teorię nad drugą. Ale niezależnie od tego, w jaki sposób objął tron, nie ma wątpliwości, że Tiglat Pileser III był jednym z największych królów Asyrii. Jego czasy jako władcy rozpoczęły bezprecedensowy okres imperialnej ekspansji, w wyniku którego imperium asyryjskie rozciągnęło się na zachód aż do Egiptu i na wschód aż do Babilonu. Kiedy jednak Tiglat Pileser III został królem, największym zagrożeniem dla dominacji asyryjskiej było królestwo Urartu, które leżało na północ od Asyrii, w górzystym regionie, jakim jest obecnie Armenia. Teksty z czasów wniebowstąpienia Tiglata Pilesera III sugerują, że przez długi czas myślał on o tym terytorium jako o asyryjskim, co oznacza, że czułby się zobowiązany do jego obrony i utrzymania pod asyryjską kontrolą. Ponieważ jednak królowie asyryjscy byli bardziej zainteresowani ekspansją na zachód, asyryjska kontrola polityczna na terytorium na północ od Asyrii osłabła, a wiele miast i królestw uległo zmianom, albo ogłaszając wierność królestwu Urartu, albo utrzymując własną niezależność. Przez pierwsze dziesięć lat panowania Tiglata Pilesera III był on głównie zajęty odzyskaniem części terytoriów, które w okresie interwału wymknęły się spod kontroli asyryjskiej. Wyruszył na kampanie, które zakończyły się

zdobyciem daniny z miast w całej Górnej Mezopotamii, takich jak Karkemisz, Milid, Gurgum, Tabal, Kaska i Que. Przeprowadzał także najazdy na całą Babilonię i deportował duże grupy Aramejczyków do nowo nabytych prowincji syryjskich. Do roku 735 Tiglath Pileser III uważał, że zrobił wystarczająco dużo, jeśli chodzi o otoczenie królestwa Urartu, aby uzasadnić inwazję na pełną skalę. Atak polegał na bezpośrednim ataku na stolicę królestwa Urartu, Tuszpę, położoną bezpośrednio na północ od Assur w górach Zagros (patrz ryc. 5). Sukces tej kampanii świadczy o dwóch znaczących wydarzeniach w imperium asyryjskim. Po pierwsze, zademonstrował waleczność Tiglatha Pilesera III jako dowódcy wojskowego. To, że w ciągu zaledwie dziesięciu lat udało mu się odzyskać terytorium utracone w okresie interwału i obalić najpotężniejsze królestwo w górnej Mezopotamii, świadczy o starannym planowaniu, przenikliwości strategicznej i przenikliwości politycznej króla asyryjskiego. Potrafił zawierać sojusze, poddawać królestwa i przygotowywać swoją armię na ambitną inwazję, która przebiegła zaskakująco dobrze. Po drugie, ustaliło to, co stało się znakiem rozpoznawczym asyryjskiej taktyki wojskowej: oblężenie. Dzieje się tak, gdy armia ustawia się poza miastem, wstrzymując wszelki ruch do i z niego, skutecznie głodząc ludność i ograniczając jej wolę przetrwania do tego stopnia, że nie mają innego wyjścia, jak tylko się poddać. Asyryjskie traktowanie królów i innej szlachty, która stawiała opór inwazji, a następnie ostatecznie utraciła miasto w wyniku oblężenia, było szczególnie surowe i między innymi z tego powodu królowie asyryjscy mieli reputację okrutnych. Nierzadko zdarzało się, że armia asyryjska zabijała króla podbitego miasta, obdzierała go ze skóry i wystawiała na pokaz, aby zasygnalizować miejscowej ludności, co się stanie, jeśli przeciwstawią się panowaniu asyryjskiemu. Choć może się to wydawać surowe w porównaniu ze współczesnymi standardami, w starożytności terror był regularną formą przymusu. Stosunkowo nieskuteczne instytucje polityczne oznaczały, że przywódcy musieli polegać na strachu jako sposobie przejścia kontroli nad ludnością. Jednak to, czy działania te były uzasadnione, czy nie, tak naprawdę nie jest przedmiotem dyskusji. Należy pamiętać, że taktyka asyryjska skutecznie wzbudzała strach w sercach przeciwników, co wydawało się szczególnie skuteczne za panowania królów, począwszy od Tiglata Pilesera III i trwało aż do końca epoki neoasyryjskiego Imperium. Mając już pod swoją kontrolą północ i zachód, Tiglat Pileser III mógł swobodnie realizować ambicje, których wielu królów asyryjskich przed nim pragnęło, ale których nie udało im się zrealizować: południowa Syria i Egipt. W tym momencie, po usłyszeniu o wielu zwycięstwach Tiglata Pilesera III i jego armii, wiele głównych miast syryjskich, w tym Damaszek, dobrowolnie złożyło daninę, co oznaczało, że Tiglat Pileser III nie musiał zajmować się podbojem te terytoria i zamiast tego mógłby kontynuować podróż na południe. W 734 roku p.n.e. wkroczył do Gazy, plądrując ją po podboju, i zaczął kierować wzrok dalej na południe i zachód – w stronę Egiptu – ale został zmuszony do zwolnienia i zamiast tego przyczynił się do buntów, które wybuchaly w całej Syrii. Nastąpiło kilka lat wojny, w tym wiele nieudanych prób splądrowania Damaszku. Jednak do roku 732 p.n.e. oblężenie Damaszku przez armię asyryjską zakończyło się sukcesem, a miasto stało się prowincją imperium asyryjskiego. Pod koniec 732 roku p.n.e. Tiglat Pileser III był w stanie powrócić do swoich ambicji podboju Egiptu i odniósł umiarkowany sukces, zakładając twierdze wzdłuż egipskiej granicy; czyniąc to, otrzymał daninę od kilku arabskich plemion i królestw na Półwyspie Synaj. Kampanie te doprowadziły do aneksji dużych połaci terytoriów rozciągających się daleko do dawnego królestwa Urartu na północy oraz Fenicji i Półwyspu Synaj na zachodzie. Krótkie wyprawy dokonały rozszerzenia imperium asyryjskiego na wschód, co doprowadziło do konfrontacji z różnymi siłami związanymi z królestwem Medii. Tiglath Pileser III odniósł umiarkowany sukces, ale ekspansja terytorium była niczym w porównaniu z tym, czego był w stanie dokonać na zachodzie. I właśnie w tym czasie Tiglat Pileser III zaczął bardziej angażować się w Babilon, który leży na południe od Asyrii. Babilon to miasto w południowej Mezopotamii, które od czasów Hammurabiego stanowiło znaczną siłę na tym obszarze, kontrolując nie tylko terytorium otaczające miasto, ale także ziemie rozciągające się przez południową Mezopotamię, aż do Zatoki Perskiej. Termin „Babilon” zazwyczaj odnosi się do całego państwa, oznaczało samo miasto Babilon oraz sieć innych miast i terytoriów, które zadeklarowały lojalność

wobec króla babilońskiego i/lub składały mu daninę. W poniższej sekcji opisano kampanie asyryjskie na Babilon i stosunki z jego królami, głównie dlatego, że losy Asyrii prawie zawsze były powiązane ze sposobem, w jaki zarządzała ona swoim potężnym sąsiadem na południu. Próby poddania królów babilońskich panowaniu asyryjskiemu byłyby jedną z głównych przyczyn ostatecznego upadku imperium asyryjskiego. Panowanie Tiglata Pilesera III stanowi znaczący moment w historii Asyrii. Reprezentuje koniec okresu interwału, kiedy kontrola asyryjska w regionie prawie zniknęła, ale co ważniejsze, dodała ogromne fragmenty terytorium do imperium asyryjskiego. Królowie, którzy przyszedli po Tiglacie Pileserze III, byli w dużej mierze w stanie utrzymać kontrolę nad tymi terytoriami i rozszerzać je. Jednak w przeciwieństwie do Tiglata Pilesera III, przyszedli królowie, czerpiąc korzyści z podbojów i konsolidacji poprzednich królów asyryjskich, zostali wolni od konieczności spędzania całego swego panowania na prowadzeniu kampanii i podboju ziem wcześniej utraconych lub będących w stanie otwartego buntu przeciwko panowaniu asyryjskiemu. W rezultacie byli w stanie znacząco zainwestować w rozwój kulturalny imperium, co pomogłoby Asyryjczykom zakorzenić się głęboko w annałach historii świata.

Panowanie Sargona II: Imperium rozszerza się dalej

Po śmierci Tiglata Pilesera III w 726 roku p.n.e. na tron asyryjski wstąpił jego syn, Salmanasar V. Jego panowanie było jednak krótkie i niewiele wiadomo o jego osiągnięciach. Większość wiedzy o królach asyryjskich pochodzi ze szczegółowych relacji spisanych przez króla i jego armię skrybów w trakcie kampanii wojennych i po ich zakończeniu. Ponieważ panowanie Salmanasara V było tak krótkie, nie miał on tak naprawdę czasu na prowadzenie kampanii godnych dokumentacji historycznej. Jedynym znanym osiągnięciem mającym jakiegokolwiek znaczenie przypisywanym Salmanasarowi V jest podbój Samarii, prowincji w północnym Izraelu. Jednak, co być może ważniejsze, imperium asyryjskie nie odniosło w tym czasie żadnych większych niepowodzeń, co pozwoliło następnemu królowi, Sargonowi II, na jeszcze większą ekspansję imperium i wyniesienie imperium na nowy poziom chwały i sławy. Podobnie jak Tiglat Pileser III, wstąpienie Sargona II na tron w 721 roku p.n.e. jest przedmiotem dyskusji. W żadnym z pozostawionych po sobie królewskich inskrypcji nie ma wzmianki o jego ojcu, a imię Sargon tłumaczy się z języka asyryjskiego na „prawowity król”, co prowadzi wielu do przekonania, że mógł być uzurpatorem, który wybrał królewskie imię, aby ukryć swojego podejrzanego sposób dojścia do władzy. Zamieszanie, które spowodowało, że Sargon II został królem asyryjskim, po raz kolejny otworzyło prowincje syryjskie na bunt, który jednak po raz kolejny został powstrzymany. Po krótkiej kampanii w Babilonie Sargon II powrócił na zachód, aby przywrócić tych powstańców pod kontrolę asyryjską i już w następnym roku (720 p.n.e.) udało mu się stłumić bunt, wygrywając zdecydowaną bitwę pod Karkarem w Syria. Po Qarqar Sargon II kontynuował podróż na południe, aby odbić Gazę i kontynuować marsz w kierunku granicy egipskiej. Pod Rafią doszło do bitwy pomiędzy Egipcjanami a Asyryjczykami Sargona II, którą Sargon II wygrał, przekazując niewielką część terytorium Egiptu pod kontrolę asyryjską. Sargon II udał się dalej na terytorium Egiptu i w obawie przed swoją potężną armią ówczesny faraon egipski Osorkon IV wysłał prezenty i nawiązał pokojowe stosunki z królem asyryjskim. Obydwa królestwa weszły wówczas w okres wolnego handlu, z którego skorzystały obie strony. W tym czasie Sargon II zdołał także przejąć kontrolę nad znaczącym terytorium należącym niegdyś do Arabów i chcąc utrwalić swoją władzę, deportował wielu Arabów do innych części imperium, a konkretnie do Samarii. Przez resztę panowania Sargona II odniósł dwa główne zwycięstwa: klęskę Urartu na północ od Asyrii i podbicie Babilonu. Robiąc to i ustanawiając pokojowe stosunki z dwoma potężnymi sąsiadami – Egiptem na południowym zachodzie i Frygią w Anatolii – Sargon II był w stanie skonsolidować zdobycze Tiglatha Pilesera III, jednocześnie znacznie rozszerzając posiadłości cesarskie w niemal wszystkich kierunkach. W tym momencie historii Imperium Asyryjskie było większe niż kiedykolwiek wcześniej, a niezwykle udane kampanie wojskowe zarówno Tiglata Pilesera III, jak i Sargona II zapewniły Asyryjczykom dobrą reputację na starożytnym Bliskim Wschodzie. Nikt nie był

skłonny podjąć próby całkowitego obalenia Asyryjczyków na własną rękę. Wrogowie albo polegaliby na słabszych wasalach na terytoriach buforowych, aby ponieść ciężar asyryjskiej agresji, albo musieliby połączyć siły, aby mieć szansę na powstrzymanie Asyryjczyków. Czasami to się udawało, czego dobrym przykładem jest współpraca Babilonu i Elamu, aby wypędzić Asyryjczyków z południowej Mezopotamii, ale innym razem kończyło się to niepowodzeniem, co skutkowało surowymi karami tych, którzy ośmielili się działać przeciwko królom asyryjskim. Oprócz swoich osiągnięć militarnych Sargon II wniósł znaczący wkład w rozwój kulturalny imperium, głównie poprzez założenie zupełnie nowego miasta Dur-Sharrukin. Miasto zostało nazwane na cześć samego Sargona i było domem dla jednej z największych świątyń, jakie kiedykolwiek zbudował król asyryjski. Innym królom asyryjskim przypisuje się znaczne ulepszenia istniejących miast asyryjskich, takich jak Assur, Niniwa i Kalah, ale tylko Sargon II może przypisać sobie założenie zupełnie nowego miasta całkowicie poświęconego świętowaniu jego mocy i chwały, co byłoby pomogło zademonstrować swoim poddanym swój status półboga. Częścią uroku Sargona II było to, że toczył własne bitwy. Zostawił swojego syna i księcia koronnego Sennacheryba w Assur, aby zarządzał sprawami wewnętrznymi, podczas gdy on prowadził szeroko zakrojone kampanie wojskowe za granicą. Jednak ostatecznie okazało się to jego upadkiem, gdyż zginął w bitwie w 705 roku, gwałtownie kończąc swoją kampanię i panowanie. Jednakże Sargon II wraz z Tiglatem Pileserem III mogą twierdzić, że dokonali najbardziej znaczącej ekspansji imperium asyryjskiego aż do tego momentu w historii. Rycina przedstawia zasięg imperium asyryjskiego po panowaniu Sargona II.

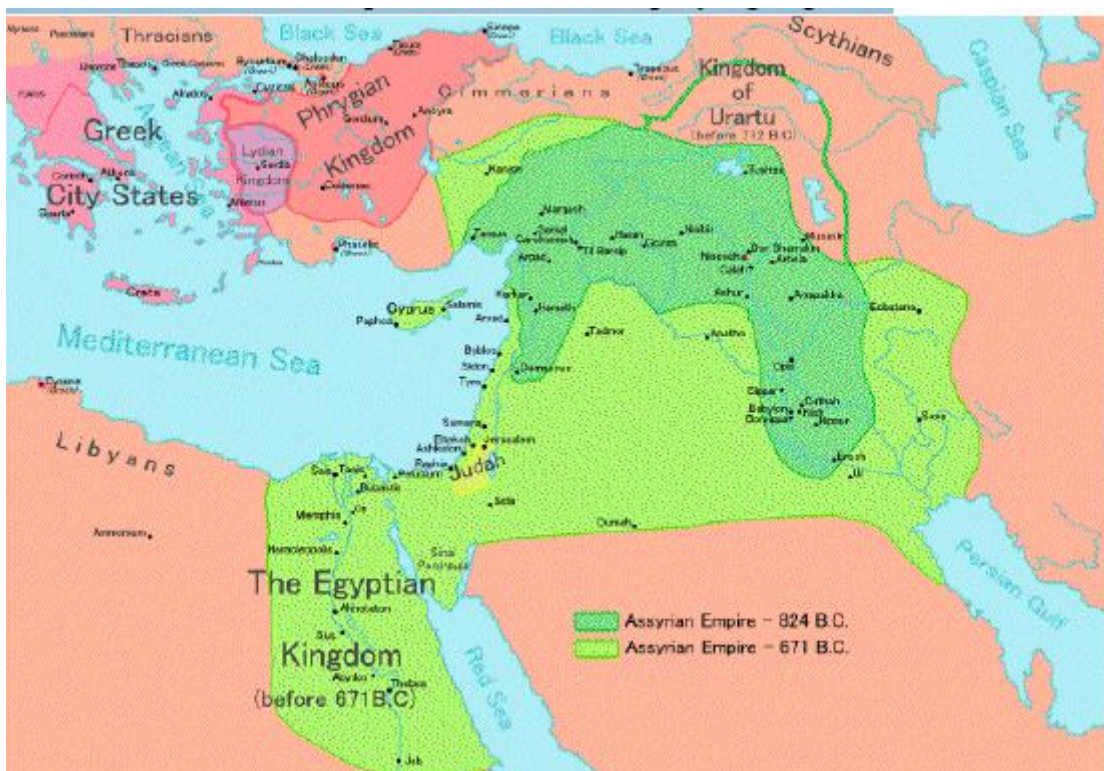

Dwaj następnii królowie, Sennacheryb i Asarhaddon, spędzili większość swego panowania na budowaniu imperium od wewnątrz, przeznaczając znaczne zasoby na rozwój kulturalny, chociaż niektóre większe kampanie wojskowe pomogłyby w rozszerzeniu zasięgu imperium.

Sennacheryb: splądrowanie Babilonu, konsolidacja na Zachodzie i rozwój Niniwy

Szczegóły z czasów Sennacheryba wskazują, że był on głęboko zaniepokojony śmiercią ojca w bitwie. Było to niezwykle rzadkie i większość ludzi, zwłaszcza Sennacheryb, uznała to za zły omen i spekulowała, że jego czas jako króla będzie przeklęty lub skazany na zagładę. Może to wyjaśniać, dlaczego po wstąpieniu na tron w 705 roku p.n.e. był mniej skłonny niż jego ojciec do rozpoczynania szeroko zakrojonych kampanii wojskowych, skupiając się zamiast tego na sprawach wewnętrznych. Nie oznacza to jednak, że Sennacheryb nie uruchomił asyryjskiej maszyny wojskowej. Dwie najważniejsze kampanie przeprowadzone za jego rządów miały miejsce na zachodzie, w Palestynie, i na południu, w Babilonie. Żadna jednak kampania nie przyniosłaby wiele pod względem ekspansji terytorialnej, służąc zamiast tego stłumieniu buntów i konsolidacji władzy. Jednak z dwóch kampanii ta w Babilonie miała najbardziej znaczące długoterminowe skutki dla imperium. Babilon i Asyria zawsze utrzymywały stosunkowo pokojowe stosunki. Chociaż Asyria zawsze poszukiwała możliwości wywarcia wpływu na sprawy Babilonu, wspólna kultura, a zwłaszcza wspólna religia, związała obie cywilizacje razem i zachęcała do zdrowych relacji. Zmieniło się to jednak, gdy król babiloński Merodach-Baladan, który od dawna miał wsparcie narodu babilońskiego w swoich antyaszyryjskich kampaniach, rozpoczął bunt ok. 700. Chociaż Sennacheryb rozwiązał tę sprawę pokojowo, jego decyzja o wyrozumiałości ostatecznie przyniosła odwrotny skutek, ponieważ w ok. 100 r. wybuchł kolejny bunt. 689 pod przywództwem babilońskiego króla Musheziba-Marduka. Tym razem wściekli, że Babilończycy nie poddali się po pierwszym buncie, Sennacheryb zdecydował się splądrować Babilon, na co niewielu, jeśli w ogóle, królów asyryjskich odważyło się zrobić. Chociaż była to skuteczna taktyka przywrócenia narodu babilońskiego pod kontrolę asyryjską, podsycała ona działania wojenne w Babilonie wobec Asyryjczyków, które nasiliły się i ostatecznie zapoczątkowały sojusze wojskowe, które doprowadziły do upadku Asyrii. Jednak Sennacheryb nie mógł poznać skutków swoich działań i w tamtym czasie przyłączenie Babilonu do imperium asyryjskiego uznano za wielkie zwycięstwo. Jednak być może najważniejsze ze wszystkich osiągnięć Sennacheryba nie miało nic wspólnego z podbojami ani kampaniami. W czasach swego panowania Sennacheryb podjął się realizacji kilku monumentalnych projektów budowlanych, w szczególności rozbudowy swojego pałacu w Niniwie. W momencie ukończenia pałac szczylił się dużym parkiem i systemem sztucznego nawadniania. Przez całe swoje panowanie Sennacheryb wykorzystywał to wielkie osiągnięcie, jednocześnie rozwijając inne aspekty miasta, rozbudowując jego obronę, wznosząc świątynie i przekształcając Niniwę w wiodącą metropolię imperium. Wydaje się, że budowanie było wielką pasją Sennacheryba, gdyż rozpoczął on budowę pałacu ok. 703 p.n.e., niemal natychmiast po objęciu tronu, i był znany z tego, że osobiście nadzorował budowę wielu zleconych przez siebie wielkich projektów budowlanych. W porównaniu do swojego ojca, Sargona II i Tiglata Pilesera III, Sennacheryb niewiele zrobił, jeśli chodzi o rozszerzenie imperium, ale nie można niedocenić jego wkładu w jego rozwój. Jego główna kampania wojskowa w Palestynie z powodzeniem wzmocniła granice imperium, a niektóre z jego mniejszych kampanii w Anatolii osiągnęły ten sam efekt. Jednak jego panowanie zakończy się nagle, gdy został zamordowany w ok. 681 p.n.e. Jego syn, Asarhaddon, obejmie tron i rozpocznie ostatni ważny rozdział ekspansji asyryjskiej, obejmujący być może jej największe osiągnięcie – inwazję na Egipt. Asarhaddon: przygotowanie gruntu pod podbój Egiptu Egipt od dawna był pragnieniem asyryjskich ambicji imperialnych, a kiedy Asarhaddon objął tron w 681 roku p.n.e., grunt był dla niego dobrze przygotowany do osiągnięcia tego celu. Podbój Egiptu, jako jednego z najpotężniejszych królestw starożytności, z pewnością przyniósł wielką chwałę królowi, któremu się to udało. Aby jednak inwazja na Egipt zakończyła się sukcesem, konieczne było posiadanie całkowitej kontroli nad Syrią i Palestyną, ponieważ terytoria te miały służyć jako baza wypadowa dla ataku. Co więcej, Asyryjczycy potrzebowaliby pomocy armii arabskich na Półwyspie Synaj, aby móc poczynić znaczące postępy na terytorium Egiptu. Asarhaddon był królem asyryjskim najlepiej przygotowanym do przeprowadzenia tej inwazji. Podboje Tiglata Pilesera III i Sargona II rozszerzyły kontrolę asyryjską w głąb Syrii, Fenicji i Palestyny, a poprzednikowi Asarhaddona, Sennacherybowi, udało się ufortyfikować te terytoria. Jednak żadnemu z tych trzech królów nie udało

się przekroczyć granicy egipskiej. Tiglat Pileser III i Sargon II zawarli traktaty z Egipcjanami, co doprowadziło do okresu pokoju i wolnego handlu, ale do czasów Asarhaddona te warunki uległy załamaniu. Bunt, które okresowo wybuchały w Palestynie i Fenicji, były zazwyczaj wspierane przez Egipcjan, co zepsuło stosunki między Egiptem a Asyrią, dwoma wielkimi mocarstwami w regionie, i dało Asyryjczykom jeszcze większą motywację do rozpoczęcia inwazji na Egipt na pełną skalę. Asarhaddon wykorzystał tę chwilę jako okazję do raz na zawsze najechania królestwa Egiptu, a kampania ta zakończyła się różnym sukcesem. W przeciwieństwie do żadnego innego króla przed nim był w stanie przedostać się na terytorium Egiptu i wygrać kilka decydujących bitew na terytorium Egiptu. Istnieje kilka innych wzmianek o kontakcie armii asyryjskiej z Egipcjanami, ale te kampanie są najbardziej godne uwagi, ponieważ doprowadziły do ustaleń dotyczących dopływów, które oddały pod kontrolę asyryjską większą część terytorium Egiptu niż kiedykolwiek wcześniej. Zamiast zabezpieczać terytoria przygraniczne i zawierać traktaty pokojowe, Asarhaddon był w stanie przejść zdecydowaną kontrolę nad miastami znajdującymi się wcześniej pod panowaniem Egiptu. W związku z tym większość historyków uważa ten czas, mniej więcej 671 rok p.n.e., za moment w historii, w którym Asyria podbiła Egipt. Rycina przedstawia rozwój imperium w ciągu mniej więcej 100 lat od wniebowstąpienia Tiglatha Pilesera III. Asarhaddon podporządkował niektóre terytoria egipskie pod panowanie asyryjskie, ale to jego następca, Asurbanipal, jeszcze bardziej rozszerzył asyryjską kontrolę nad terytorium Egiptu, co jest zaznaczone na mapie kolorem jasnozielonym.

Asarhaddon prawdopodobnie wolałby kontynuować podróż dalej na zachód, ale został zatrzymany i zmuszony do skierowania swojej uwagi na zagrożenia w innych częściach imperium, w szczególności na Babilonii, która po raz kolejny działała na rzecz udaremnienia rządów asyryjskich i gromadziła sojuszników, którzy mieli ich wspierać w tym procesie, pozostawiając Egipcjanie ponownie mogli odzyskać utracone terytorium i rozpocząć działania na wschód, w kierunku Palestyny. Kampanie Asarhaddona na północnych i północno-wschodnich granicach imperium asyryjskiego okazały się zapowiedzią problemów, których jego następcy nie będą w stanie rozwiązać, a zwłaszcza rosnącej potęgi królestwa Medów (które istniało na wschód od Assur w dzisiejszym Iranie). kampanie kierowane w tej części imperium miały w dużej mierze charakter defensywny, gdy Medowie zaczęli umacniać

swoją władzę i nacierać na terytorium asyryjskie. Chociaż straty Asarhaddona były skromne, a Asyria nadal utrzymywała kontrolę nad rozległym regionem rozciągającym się od Anatolii na zachodzie po góry Caucus i Zagros na północy i północnym zachodzie, powoli przygotowywano grunt pod inwazję na Asyrię, której przyszli królowie nie byliby w stanie dokonać. zatrzymać się. Pozostałą część panowania Asarhaddona definiuje w dużej mierze jego postępowanie z Babilonią. Najazd Elamitów na terytorium Babilonu zakłócił okres względnego pokoju, choć armie asyryjskie poradziły sobie z nim stosunkowo szybko. Co więcej, Asarhaddonowi pozostało pozbieranie się po decyzji Sennacheryba o splądrowaniu Babilonu, co oznaczało, że większość swego czasu jako króla spędził na odbudowie świątyń i innych ważnych budynków w mieście. Niektórzy historycy przypisują tę politykę ustępstw probabilońskiej partii w Asyrii, podczas gdy inni przypisują Asarhaddonowi charakter męża stanu; doskonale wiedział, że będzie musiał zabezpieczyć swoją południową flankę, aby móc zrobić cokolwiek innego w imperium. Ale bez względu na powód, polityka ta była stosunkowo skuteczna, ponieważ Asarhaddon był w stanie utrzymać pokój z Babilonią i w jej obrębie. Ale po raz kolejny te sukcesy byłyby krótkotrwałe. Pod koniec swego panowania Asarhaddon dołożył wszelkich starań, aby zaplanować sukcesję swojego syna, Asurbanipala. Jednym z powodów, dla których był tak zajęty tą ceremonią, było to, że był bardzo zaniepokojony sposobem, w jaki objął tron, uważając śmierć ojca za zły znak. Przez całe swoje panowanie Asarhaddon miał wyjątkową obsesję na punkcie boskości, co było potencjalnie konsekwencją jego niefortunnego dojścia do władzy. Skorzystał z zastępczego króla, co było starożytnym rytuałem mającym pomóc mu uniknąć złego losu, i był znany z tego, że przed rozpoczęciem kampanii kompulsywnie szukał prognostycznych raportów od każdego możliwego duchowieństwa i wyroczni. Istnieją powody, by sądzić, że te decyzje faktycznie spowolniły jego postęp – zwłaszcza powołanie zastępczego króla, co ograniczyłoby jego kontrolę nad własnym królestwem – ale bez względu na konsekwencje jego pobożności, zapal religijny Asarhaddona był wyjątkowo silny nawet w czasach starożytnych standardy. Pomimo wszystkich tych wysiłków, aby odpędzić złe znaki, Asarhaddon nie był w stanie odeprzeć śmierci, która przyszła w 668 roku, zaledwie trzy lata po podboju Egiptu i zaledwie 13 lat po objęciu tronu. Przekazał swojemu synowi imperium, które prosperowało pod niemal każdym względem. Jego terytorium rozciągało się od Egiptu po Babilon i aż do gór Zagros, w całym regionie obawiano się jego armii, a wielkie projekty budowlane w połączeniu z postępem w pisaniu i teologii uczyniły Asyrię kulturalną stolicą Mezopotamii i zagranicy. Ale to wszystko miało wkrótce zniknąć, częściowo z powodu decyzji podjętych przez Asarhaddona w sprawie sukcesji tronu, ale głównie dlatego, że losy historii zaczęły szukać równowagi, co doprowadziło do erozji rządów asyryjskich i umocnienia się innych potęg, ostatecznie położyć kres imperium asyryjskiemu.

Asurbanipal i początek końca

Podobnie jak jego poprzednicy, kiedy Asurbanipal objął tron w 668 roku p.n.e., odziedziczył imperium u szczytu dominacji. Każdemu królowi przed nim udało się zabezpieczyć wcześniej podbite terytoria i rozszerzyć swoją działalność na nowe ziemie, przynosząc chwałę i bogactwo przywódcom i obywatelom Asyrii. Asarhaddon w końcu objął część Egiptu pod kontrolę asyryjską, a Asurbanipalowi udało się go rozszerzyć. Zwycięstwa na Półwyspie Arabskim, w Fenicji i Palestynie za panowania Asarhaddona i Sennacheryba umieściły te terytoria mocno pod kontrolą asyryjską, co spowodowało, że królestwa położone dalej na północ, w kierunku Anatolii, stały się przerażające, co zaowocowało dobrowolnymi ofertami przyjaźni i daniny. Ponieważ terytoria te były tak dobrze ufortyfikowane, Asurbanipal mógł skierować swoją uwagę na rozszerzenie kontroli asyryjskiej w głąb Egiptu. Kampanie prowadzone przez Asurbanipala z pewnością zapisały się jako jedne z najbardziej imponujących w historii Asyrii. Po kilku próbach, z których część początkowo zakończyła się sukcesem, ale potem została odwrócona w wyniku buntu, Ashurbanipalowi udało się wkroczyć i podbić główne egipskie miasta Teby i Memfis. Te zwycięstwa przyniosłyby wielką chwałę królom asyryjskim, ponieważ oznaczało to, że kontrola asyryjska rozszerzyła się teraz bardziej niż kiedykolwiek wcześniej. Decyzję o wkroczeniu tak

daleko w głąb Egiptu można jednak z pewnością skrytykować, rozpatrując ją z historycznego punktu widzenia. Asyria kontrolowała już duże połacie ziemi w całej Mezopotamii, Anatolii, Palestynie, Syrii, Arabii i Egipcie, kładąc znaczny nacisk na swoją zdolność do zarządzania własnym terytorium i utrzymywania go. Dalsza ekspansja tylko zaostrzyła te problemy, pozostawiając Asyrię słabszą, niż można było sądzić, biorąc pod uwagę jej znaczną siłę militarną w porównaniu z sąsiadami. Chociaż inwazja na Egipt w ogóle nie była decyzją opartą na zdrowym rozsądku, Asurbanipal przynajmniej miał na tyle rozsądku, aby zatrzymać się po podboju Memfis i Teb, kierując swoją uwagę gdzie indziej w imperium, a konkretnie na Arabię, która była miejscem wielokrotnych buntów, odkąd obszar ten znalazł się pod kontrolą Asyryjczyków. Wykorzystując Damaszek jako bazę, Ashurbanipal przeprowadzał najazdy na północną część Półwyspu Arabskiego, niszcząc plemiona nomadów i zastraszając zbuntowanych wasali. Pozostałą część panowania Asurbanipala zdominowały stosunki z coraz bardziej wrogimi sąsiadami Asyrii na północy, wschodzie i południu, zwłaszcza z królestwami Urartu, Medów, Elamu i Babilonii. Jak można było się spodziewać, Elam i Babilonia były sojusznikami przez większą część imperialnej sceny Asyrii, co utrudniało Asyrii utrzymanie jakiegokolwiek znaczącej kontroli nad swoim południowym sąsiadem. Elam, królestwo zajmujące większą część dzisiejszego północnego Iranu, nigdy tak naprawdę nie stanowiło bezpośredniego zagrożenia dla Babilonu, a Asyria nigdy nie dotarła tak daleko na wschód. Mieli jednak uzasadnione pragnienie powstrzymania potęgi Asyrii i osiągnęli to dzięki wsparciu zbuntowanych królów babilońskich. Były jednak krótkie okresy w tym ostatnim etapie imperium neoasyryjskiego, kiedy Elam i Asyria utrzymywały pokojowe, jeśli nie oparte na współpracy, stosunki. Nie trwało to jednak długo, ponieważ Elam ostatecznie stał się jedną z potęg pomagających w pokonaniu Asyryjczyków. Pomimo sukcesów Asurbanipala w podboju terytoriów całego Egiptu, a także wzmocnieniu kontroli asyryjskiej w większości Arabii, miał on także nadzorować destabilizację imperium, która była wynikiem jego brata, Szamasza-szum-ukina, który został wyznaczony do rządzenia Babilonem w ramach planu sukcesji Asarhaddona i który zdecydował się zorganizować i poprowadzić bunt przeciwko swemu bratu w ok. 652 p.n.e. Wojna domowa pochłonęła imperium asyryjskie na następne pięć lat, ustępując miejsca okresowi w historii Asyrii znanemu jako Wielka Rebelia. Asurbanipalowi ostatecznie udało się stłumić bunt rozpoczęty przez swojego brata i osadzić na tronie babilońskim bardziej lojalnego przywódcę, ale ten moment w historii zapoczątkował koniec imperium asyryjskiego. Asurbanipal miał nadal rządzić Asyrią aż do swojej śmierci w 627 r., lecz po zakończeniu wojny domowej rozpoczętej buntem jego brata niewiele zrobił, jeśli chodzi o rozszerzenie imperium, w miarę nasilania się działań wojennych ze strony Elamitów i królestw Medii. Chociaż nie miał w tym czasie nadzorować żadnych większych strat, jego niezdolność do skutecznego zniszczenia wrogów pokazała, że potęga asyryjska w końcu słabnie, otwierając drzwi potężnym sąsiadom do wkroczenia na scenę i ostatecznie usunięcia tego potężnego, ale przerażającego królestwa ze swojej pozycji przewaga.

Upadek Imperium

Jak to często bywa w historii imperialnej, ekspansja imperium asyryjskiego w rzeczywistości zbiega się z jego upadkiem. Począwszy od wstąpienia na tron Tiglata Pilesera III w 747 r. p.n.e., imperium asyryjskie zaczęło się dramatycznie rozszerzać, głównie poprzez podbój terytoriów, które królowie asyryjscy od dawna starali się kontrolować, ale im się to nie udało, głównie Fenicji, Palestyny, Syrii, Arabii i Egiptu. Pomimo sukcesów tych kampanii, ostatecznie odwróciły one uwagę Asyrii od głównego zagrożenia dla jej dominacji w Mezopotamii: królestwa Babilonu. Ponieważ Babilon i Asyrię łączyło wiele podobieństw kulturowych – głównie oddawanie czci tym samym bogom – i ponieważ oba królestwa były wyjątkowo potężne, istniało między nimi porozumienie, że żadne z nich nie miało próbować zbytnio wtrącać się w sprawy drugiego. Jednak w miarę jak Asyria zaczęła zyskiwać na znaczeniu w VII i VIII wieku p.n.e., perspektywa kontrolowania swego południowego sąsiada i panowania nad całą Mezopotamią stała się zbyt wielką szansą, aby ją przepuścić, co doprowadziło do

przedłużającego się okresu asyryjskiej interwencji w Babilonie, która przyczyniłaby się do znacząco do upadku imperium. Opowiedziana tutaj historia zaczyna się od dojścia do władzy Tiglata Pilesera III i szczegółowo opisuje stosunki, jakie każdy kolejny król asyryjski utrzymywał ze swoim południowym sąsiadem, ponieważ próba opisanie tych wydarzeń wraz z wyjaśnieniem innych kampanii asyryjskich na północy i zachodzie nie oddałaby sprawiedliwości znaczenie spraw asyryjsko-babilońskich. Okresy, w których królowie asyryjscy odwracali uwagę od Babilonu, dobrze zbiegają się z ekspansją terytoriów w innych częściach imperium. Utrata kontroli: Asyria walczy o utrzymanie władzy nad Babilonem Jako potężna cywilizacja mezopotamska, panowanie asyryjskie było stale zagrożone ze strony wielu różnych mocarstw, które istniały również w Azji Południowo-Zachodniej, w szczególności królestw Elamu, Arabii, Egiptu, Urartu, Medów i Babilonii . Od około 750-650 p.n.e. Asyria mocno zaangażowała się w sprawy Babilonu, próbując rozszerzyć swoje wpływy w regionie. Posunięcie to miałyby znaczące konsekwencje dla wszystkich cywilizacji Żyznego Półksiężycza i okolic. Doprowadziłyby to do okresu przywrócenia dominacji Babilonu, a także było jednym z najważniejszych czynników powodujących upadek potęgi i wpływów asyryjskich na tym obszarze. Rok 748 lub 747, w zależności od źródła, inicjuje zaangażowanie Asyryjczyków w sprawy Babilonu i służy jako przydatny punkt wyjścia do zrozumienia, jak te interakcje wpłynęły na ogólny upadek egemonii asyryjskiej. To właśnie w tym roku na tron wstąpił asyryjski król Tiglat Pileser III. Po dziesięcioleciach głodu i walk militarnych z grupami plemiennymi, takimi jak Chaldejczycy i Aramejczycy (dwa dominujące plemiona starożytnej Mezopotamii), Tiglat Pileser III rozpoczął swoje rządy, szybko i zdecydowanie wkraczając na ziemie graniczące z południowymi i wschodnimi krańcami terytoriów asyryjskich. Częścią strategii było wspieranie z daleka tronu babilońskiego. Silny król babiloński leżał w najlepszym interesie Asyrii, ponieważ pomógł zabezpieczyć region i zapewnić bufor między Asyrią a innymi potężnymi państwami, takimi jak Elam i Medowie. W rezultacie królowie asyryjscy często sprawowali kontrolę nad terytoriami babilońskimi w imieniu królów babilońskich. Nic jednak dziwnego, że ten kruchy sojusz często się rozpadał, co prowadziło do konfliktu między Babilonem a Asyrią. Jednak do roku 745 jego uwagę Tiglat Pileser III przykuł gdzie indziej, co spowodowało, że opuścił Babilończyków, aby radzili sobie sami. Poważne bunty polityczne w Babilonie doprowadziły do wstąpienia na tron babiloński Chaldejczyka Mukinzeriego. Tiglat Pileser III, który zaledwie kilka lat spędził na pracy nad kontrolowaniem wpływów Chaldejczyków w Babilonie, nie przyjął tej wiadomości dobrze. Szybko przeniósł się do Babilonu i pracował nad ograniczeniem wpływów Mukin-zeri, narażając wiele innych chaldejskich miast na daninę, skutecznie usuwając źródło władzy Mukin-zeri. Po wykonaniu tego Tiglat Pileser III objął tron Babilonu. Bezpośrednia kontrola asyryjska nad królestwem babilońskim stała się normą w następnym stuleciu, a większość następców Tiglata Pilesera III objęła podobne wpływowe stanowiska w sprawach babilońskich. Tiglat Pileser III zmarł w 727 r., a jego następcą został jego syn, Salmanasar V, jednak panowanie to było krótkotrwałe (trwało zaledwie 5 lat) i słabo udokumentowane. Jedynym znaczącym wydarzeniem odnotowanym jest masowa deportacja Chaldejczyków z terenów otaczających Babilon. Jednak królom asyryjskim nigdy nie udało się całkowicie przejąć kontroli nad królestwami Babilonii. Zamiast tego przywódcy babilońscy, zwykle Chaldejczycy, byli w stanie przejąć władzę, gdy wyczuli słabość rządów asyryjskich lub gdy inne sprawy odrywały królów asyryjskich od zwracania wystarczającej uwagi na ich południową flankę. W rezultacie przez kilka następnych dziesięcioleci Asyryjczycy i Chaldejczycy będą walczyć o kontrolę nad tronem babilońskim, a walka ta będzie miała znaczący wpływ na dobrostan codziennych doświadczeń obywatela babilońskiego i na zdolność imperium asyryjskiego, aby pozostało nienaruszone. Okresy stabilności i dobrobytu gospodarczego były przerywane wojnami i konfliktami, które prawie kończyły życie Babilonu. Przez pewien czas podejmowane przez władców babilońskich próby zapewnienia niepodległości były wspierane przez królów Elamu — cywilizacji leżącej na wschód od Babilonu, we współczesnym Iraku. Babiloński król Merodach-Baladan (Chaldejczyk), który objął tron babiloński w 721 r., był w stanie zapewnić sobie sojusz z Elamem, który pozwolił mu stawić opór Asyryjczykom. A czas tej współpracy zbiegł się z decyzją

Sargona II (który objął tron asyryjski po śmierci Salmanasara V w 722 r.) o odwróceniu uwagi od Babilonu i południowej flanki Asyrii. Połączenie pasywnej interwencji asyryjskiej i sojuszu z Elamem pozwoliło Merodach-baladanowi na stosunkowo swobodne panowanie przez następne dziesięć lat. Próba ataku na starożytne miasto Der, które choć kontrolowane było wówczas przez Asyrię, historycznie było częścią królestwa babilońskiego. Asyria chwyciła za broń w obronie miasta, ale bitwa zakończyła się impasem, w którym Elamici zdobyli część terytorium, ale Asyryjczycy zachowali kontrolę nad samym miastem. Jednak po tej bitwie armia asyryjska wycofała się na północ, pozostawiając region w spokoju na pełne dziesięć lat. Merodach-baladan wykorzystał ten czas pokoju do przywrócenia dobrobytu Babilonowi. Rozkwitła działalność naukowa i kulturalna, nastąpiła ekspansja gospodarcza, która zwiększyła liczbę transakcji – czyli zarejestrowanych wówczas działań gospodarczych, takich jak podpisywanie kontraktów, płacenie danin itd. – do największej liczby od pięciu stuleci. Nastąpił także znaczący postęp w astronomii i piśmie. Jednak sytuacja uległa zmianie w 710 r., kiedy Sargon II skierował swoją uwagę z powrotem na południe i zaczął odzyskiwać część terytorium, które królom babilońskim udało się zabezpieczyć w poprzedniej dekadzie. Punktem kulminacyjnym była klęska Sargona II nad Merodach-baladanem w 709 r. W tym czasie Sargon II przejął kontrolę nad tronem babilońskim i zaczął pracować nad utrwaleniem swojego podboju. Dokonał tego poprzez centralizację władz prowincji i plemion, oddając je pod kontrolę dwóch namiestników, a także poprzez powszechne deportacje Aramejczyków i Chaldejczyków. Co więcej, starał się przekształcać miasta plemienne, wprowadzając do nich populację i instytucje asyryjskie. Decyzja ta oznaczałaby znaczący punkt zwrotny w późnym imperium asyryjskim. Przez następne trzydzieści lat królowie asyryjscy mieli zaangażować się w poważne, kosztowne i długotrwałe kampanie wojskowe, których celem było zapewnienie kontroli nad terytoriami babilońskimi. Chociaż wysiłki te zakończyły się sukcesem, ponieważ odwróciły lojalność Elamitów od królów chaldejskich i skierowały je w stronę Asyryjczyków, a królowie asyryjscy byli w stanie zapewnić dominację nad terytoriami babilońskimi, ostatecznie przyczyniły się do upadku imperium, zwłaszcza po tak zwanym Wielkim Powstaniu. Początków Wielkiego Buntu można doszukać się już po śmierci Sargona II w bitwie w roku 705. Zastąpił go jego syn Sennacheryb, który miał nadzorować okres krótkotrwałej stabilizacji. W 703 r. rozpoczął się bunt pod wodzą namiestników prowincji i Merodach-Baladana, który ukrywał się od czasu porażki z Sargonem II siedem lat wcześniej; udało mu się zebrać poparcie w osadach plemiennych i miastach wokół Babilonu dla swojego powrotu na tron. Po kilku latach konfliktu, w trakcie którego lojalność i sojusze często się zmieniały, Merodach-baladan został ostatecznie pokonany w roku 700. Następnie Sennacheryb opuścił Babilon, pozostawiając swojego syna, Ashura-nadinshumi, jako zarządcę i monarchę Babilonu, aby rządził okres względnej stabilności. Jednak skończyło się to w roku 694, kiedy Sennacheryb zdecydował się rozpocząć kampanię przeciwko grupie Elamitów, którzy udzielili schronienia grupom zbuntowanych Chaldejczyków. Decyzja ta zapoczątkowała kolejny okres niestabilności politycznej. Klęska w północno-zachodnim Babilonie pozostawiła na szczycie babilońskiego tronu innego chaldejskiego króla, Musheziba-Marduka, ale gdy król elamicki doznał udaru, a wsparcie ze strony Arabów na zachodzie zmalało, Mushezib-Marduk nie miał możliwości zabezpieczenia swoich roszczeń do moc. Zimą 689 Babilon ponownie znalazł się pod kontrolą asyryjską. Po tym buncie Sennacheryb był znacznie mniej miłośny niż dawni królowie asyryjscy. Zaczął rozbierać miasto, burzyć budynki i instruować swoich żołnierzy, aby niszczyli świątynie i plądrowali tyle, ile tylko mogli. Postanowił także usunąć ziemię z Eufratu i zesać ją w dół rzeki do Zatoki Perskiej, aby pozbawić Babilończyków możliwości uprawy roli. W tym okresie, co zrozumiałe, aktywność gospodarcza w całym Babilonie osłabła, popychając region w najgorszy okres rozpacz gospodarczej, jakiej doświadczył w ciągu poprzednich sześciu dekad. Było to znaczące, ponieważ od dawna panowało przekonanie, że Asyryjczycy będą traktować Babilończyków w szczególny sposób. Sennacheryb odwołał tę decyzję i Babilończycy nigdy by tego nie wybaczyli. Jest prawdopodobne, że z tego powodu Babilończycy tak bardzo zaangażowali się w kampanie wojskowe prowadzone przez Egipcjan i Medów, które ostatecznie położyły kres asyryjskiemu okresowi w historii

Bliskiego Wschodu. Sytuacja ponownie zmieni się dramatycznie w roku 681. Sennacheryb został zamordowany, a jego miejsce zajął Asarhaddon. Natychmiast dokonał zmiany w polityce wobec Babilonu, przywracając miastu pozycję kulturalnego i politycznego centrum tego obszaru. Przywrócił także niektórym grupom ludności długo obowiązujące zwolnienia podatkowe i wprowadził politykę, która przywróci regionowi dobrobyt gospodarczy. Wydaje się, że Babilończycy i ich sojusznicy pozytywnie zareagowali na tę zmianę polityki, ponieważ panowanie Asarhaddona nie doświadczyło kilku większych zakłóceń. Doszło oczywiście do drobnych niepokojów plemiennych, ale Asarhaddon był w stanie stosunkowo pokojowo rządzić Babilonem przez cały okres swego panowania jako król asyryjski. Jednak pod koniec jego czasów jako władcy, gdy nadszedł moment wyznaczenia następcy, wybór Asarhaddona miał ogromny wpływ na stan Babilonii, a także na stabilność imperium asyryjskiego. Pod koniec swego panowania Asarhaddon mianował swojego syna, Asurbanipala, następcą tronu asyryjskiego, ale jednemu ze swoich młodszych synów, Szamaszhuinowi, dał królestwo Babilonii, wyobrażając sobie scenariusz, w którym jego dwaj synowie będą rządzić jako niezależni, ale zjednoczeni władcy. Jednak tak się nie stało. Nie jest jasne, jak konkretny był Asarhaddon w swoim nakazie podziału władzy, ale ostatecznie Asurbanipal nie tylko zaczął rządzić Asyrią i jej imperium, ale także utrzymał ścisłą kontrolę nad Babilonem, skutecznie zmieniając Szamasza-szum-ukina w zależnego monarchę. Wydaje się, że początkowo Szamasz-szum-ukin zgodził się z tą decyzją, ale powtarzające się ingerencje Asurbanipala w rządy Babilonu zepsuły stosunki i ostatecznie wciągnęły obu braci w bezpośredni konflikt. Walki wybuchły gdzieś w 652 roku p.n.e. i trwały przez następne siedem lat. Uważa się, że istnieją dwa teatry: Północny, na którego czele stoi Ashurbanipal, i Południowy, na którego czele stoi jego brat Szamasz-szum-ukin. Chociaż wiele głównych miast, takich jak Uruk, Kullab, Ur, Kissik i Eridu, zadeklarowało wierność Asurbanipalowi, tylko Uruk został wzmocniony wojskami asyryjskimi, co czyniło je jedynym miastem tej grupy, które było poważnie zagrożone przez całą wojnę. Szamaszowi-szum-ukinowi udało się jednak zyskać poparcie Elamitów na wschodzie i Arabów z zachodu (powracający wątek w walce Asyryjczyków o utrzymanie kontroli nad Babilonią), co pomogło przedłużyć wojnę na znacznie dłużej niż można było się spodziewać, biorąc pod uwagę względną dominację Ashurbanipala. Braterski konflikt znany jako Wielka Rebelia przyniósł dwie główne konsekwencje. Po pierwsze, Elam został zasadniczo usunięty z pozycji wpływowego aktora w regionie. Po stłumieniu buntu w Babilonii Asurbanipal przeniósł się przez zachodni Elam, podobnie jak on, pustosząc równinę. Ludzie zostali przesiedleni, miasta zniszczone, zwierzęta (będące głównym źródłem bogactwa Elamu) wypędzone, a na polach zasiano sól i ciernie, przywracając ziemię do pierwotnego stanu. Po drugie, Asyria nigdy więcej nie podjęła większej kampanii wojskowej. Tłumienie i karanie zbuntowanej ludności na Równinie Elamickiej, Pustyni Arabskiej i Babilonii ogromnie nadwyczerpało zasoby asyryjskie. Usuwając Elama, Asyria skutecznie zniszczyła bufor, który chronił ją przed silniejszymi grupami plemiennymi grożącymi natarciem na północ od dzisiejszego Iranu. W tym okresie historii Asyrii należy zwrócić uwagę na to, jak bardzo aparat polityczny imperium był zależny od jego przywódcy, cesarza. Żaden system władzy politycznej nie może w zbyt dużym stopniu opierać się na jednej osobie, ale jak widać po radykalnych zmianach w polityce, które nastąpiły po objęciu tronu przez nowych władców, z pewnością miało to miejsce w późnych czasach asyryjskich. Rzuca to trochę światła na kluczową prawdę o ówczesnym imperium: jego uścisk władzy rozluźniał się. Co więcej, był to jeden z powodów, dla których Asyria mogła ugruntować swoją pozycję jako dominująca siła w regionie wynikała z jego przewagi militarnej. Jednak na przestrzeni 100 lat od połowy VIII do połowy VII wieku p.n.e. powoli się to rozpadało. Powtarzające się kampanie w następstwie buntów w Babilonie, a także zacieśnianie sojuszy wśród sąsiadów Asyrii sprawiły, że asyryjska kontrola nad Żyznym Półksiężycem powoli malała. Niezdolność władców asyryjskich po Tiglat Pileserze III do utrzymania silnej władzy nad Babilonem i otaczającymi go terytoriami oznacza osłabienie tej militarnej hegemonii. I chociaż imperium asyryjskie pozostało nienaruszone około 20 lat po zakończeniu Wielkiego Buntu, Asyria nie rozpoczęła kolejnej znaczącej

kampanii wojskowej, a ich dni jako najbardziej dominującej potęgi w Mezopotamii w zasadzie dobiegły końca. Panowanie Kandalanu i oblężenie Harranu. Po pomyślnym stłumieniu buntu Szamasza-szumukina Asurbanipal mianował Kandalanu na tron babiloński. Nie ma zbyt wielu dowodów na temat pochodzenia Kandalanu ani czasów jego panowania jako króla, co prowadzi wielu do sugestii, że być może Kandalanu było jedynie imieniem tronowym Ashurbanipala, co oznacza, że była to ta sama osoba. Ale nie ma ostatecznych dowodów, które by to potwierdzały. Niezależnie od tego, czy wierzyć tej opinii, czy nie, prawdą jest, że 20 lat, podczas których Kandalanu rządził Babilonem po Wielkiej Rebelii, było pomyślnych. Prawdopodobnie stopniowo przejmował kontrolę nad królestwem, a Asurbanipal nadzorował z daleka władzę nad Babilonem. Pierwsze pięć lat upłynęło pod znakiem powolnej aktywności gospodarczej, ale przez następne piętnaście region powrócił do poziomu dobrobytu, jakim cieszył się za czasów Asarhaddona. Zarówno Kandalanu, jak i Ashurbanipal zmarli w 627 r. (kolejny powód, dla którego niektórzy uważają, że mogła to być ta sama osoba), co spowodowało kolejny okres niestabilności. Nabopolassar objął tron babiloński, ale szybko został odparty przez siły asyryjskie. Jednakże po śmierci Ashurbanipala Asyria pozostała z dwoma przywódcami: Sin-shumlishirem i Sinsharraishkunem. Sugeruje to, że struktura władzy w Asyrii uległa znacznemu osłabieniu. W rzeczywistości w tekstach babilońskich rok 626 p.n.e. uważany jest za pierwszy rok, w którym na ziemiach asyryjskich nie było królów. Niemniej jednak armia asyryjska przedostała się do Babilonu, aby oblegać i przywrócić porządek. Jednak w przeciwieństwie do poprzednich oblężeń, które pozostawiły Babilon w ruinie, armia babilońska była w stanie zebrać i splądrować armię asyryjską. Uprawomocniło to roszczenia Nabopolassara do tronu, a także zapoczątkowało nową erę w Babilonie, w którym Babilon stał się centrum wpływów Żyźnego Półksiężycy. Krótco po tym, jak Nabopolassar wypędził Asyryjczyków z Babilonu, Kyaksares, król Medów, regionu położonego na północny wschód od Asyrii, przypuścił atak na terytoria asyryjskie. Siły Medańskie zdobyły Tarbisu, a następnie zdecydowanie pokonały Asyryjczyków w bitwie pod Assur. Następnie połączyli siły z armią babilońską i przypuścili atak na centrum asyryjskiej kontroli politycznej i gospodarczej, Niniwę. To właśnie podczas tej bitwy, w 612 roku p.n.e., zginął król asyryjski Sin-sharraishkun, a jego miejsce zajął Ashur-uballit II. Następnie Ashur-uballit II zebrał swoje siły i udał się do Harranu, położonego na zachód od Niniwy. Jednakże Medowie i Babilończycy oblegli Harran w bitwie znanej jako Oblężenie Harranu, która zakończyła się upadkiem Harranu w 609 r. Siły złożone z Egipcjan i Asyryjczyków podjęły próbę odzyskania Harranu, ale nie powiodła się, i to prawie zakończyło imperium asyryjskie, jakie znamy. Zrozumienie upadku Asyryjczyków. Obserwatorom historii może być trudno zrozumieć, w jaki sposób imperium asyryjskie, które tak znacznie rozrosło się w VII i VIII wieku, mogło zostać obalone w tak krótkim czasie. W niecałe pół wieku przeszło od kontrolowania całego regionu Mezopotamii, z twierdzami na północy, południu i zachodzie, do zasadniczo wasala imperium babilońskiego. Wraz z powstaniem Babilończyków Asyria prawie zniknęła z annałów historii. Dla badaczy historii starożytnej może się to wydawać dziwne, ale historia upadku Asyrii jest znana. Królestwo Asyrii, region otaczający Assur, Niniwę, Kalah i okolice, jest w rzeczywistości dość małe i ogólnie ubogie w zasoby. Jednak dzięki zastosowaniu doskonałej broni, skutecznych taktyk wojskowych, takich jak wojny oblężnicze, i strategicznej polityce deportacji, Asyria była w stanie znacząco rozszerzyć swoje wpływy w całym regionie. A głównym celem dążenia Asyrii do władzy było zapewnienie jej dostępu do zasobów potrzebnych do utrzymania swojej ludności. Doprowadziło to do paradoksalnej sytuacji, w której Asyria musiała się rozwijać, aby przetrwać, ale to właśnie ta ekspansja ostatecznie przyczyniła się do jej upadku. Zasoby uzyskane w ramach daniny pobieranej z podbitych terytoriów były niezbędne do przetrwania królestwa asyryjskiego, ale utrzymanie tego systemu daniny i kontroli również ogromnie obciążało te zasoby, zwłaszcza siłę roboczą. Z tego powodu potęgę asyryjską w regionie można udokumentować poprzez tak ogromne przyptywy i odpływy. Począwszy od Starego Cesarstwa Asyryjskiego, które powstało ok. Około 2000 roku p.n.e. królowie asyryjscy nieustannie podbijali terytoria, a następnie odzyskiwali je utraceni przez poprzednich królów. Stało się tak, ponieważ królowie asyryjscy nigdy nie byli w stanie pozostawić sił

wystarczających do stłumienia buntów lub ustanowienia ścisłej kontroli nad nowo podbitymi regionami zagrożonymi ze strony pobliskich mocarstw. W rezultacie imperium asyryjskie stało się nadmiernie zależne od swojego cesarza. W jednym regionie imperium wybuchłyby bunty, a ponieważ lokalne siły nie były wystarczające, aby powstrzymać te powstania, terytorium zostałoby utracone do czasu, gdy cesarz i jego armia mogli wrócić, aby ponownie umocnić panowanie asyryjskie. Wykonanie tego oznaczało ponowne pozostawienie nowo podbitego terytorium bez obrony, co oznaczało, że zbuntowanie się podbitej ludności lub zostanie podbite przez kogoś innego było tylko kwestią czasu. Tendencja ta istniała w całej historii Asyrii. Jedynym powodem, dla którego imperium neoasyryjskie było w stanie rozwinąć się do takiego stopnia, było to, że w tym okresie istniała najsilniejsza armia asyryjska. Wywołał strach w sercach królów Mezopotamii, Anatolii, całej Armenii i innych terytoriów północnych. W rezultacie wielu z tych królów, chcąc uniknąć kłopotów swojego ludu, dobrowolnie poddało się panowaniu asyryjskiemu, dając królom asyryjskim bazę, z której mogli jeszcze dalej rozszerzać imperium. Jednakże w miarę jak Asyria wszczyniała walki z większymi i potężniejszymi królestwami, takimi jak Egipt, Elam i Babilon, zabezpieczenie wszystkich granic imperium stało się dla nich trudniejsze. Dominacja Babilonu pod rządami Nabopolassara stworzyła dla Egipcjan i Medów okazję do odzyskania ziem utraconych wcześniej przez Asyryjczyków i ostatecznie zajęcia się miastami znajdującymi się w centrum asyryjskiej potęgi. Łatwo jest spojrzeć wstecz na upadek Asyrii i zastanowić się, dlaczego nie zdecydowała się po prostu zaprzestać ekspansji i zamiast tego skonsolidować swoją władzę u siebie. Ale ci z nas, którzy studiują historię, są uzbrojeni zarówno w wiedzę z perspektywy czasu, jak i nowoczesne sposoby myślenia. Dla przywódców starożytności podbój był wszystkim. Zdobywanie nowych ziem przynosiło bogactwa i chwałę monarchie i jego poddanym, a także było sposobem na zadowolenie bogów, którzy ostatecznie determinowali los. Historia imperium asyryjskiego jest długa, obejmuje tysiące lat i niezliczoną liczbę królów, z których niektórzy, jak Tiglat Pileser III i Sargon II, przeszli do historii obok Aleksandra Wielkiego, Juliusza Cezara i Czyngis-chana jako jedni z największych zdobywców wszechczasów. Jednak tak samo jak ci potężni władcy w końcu ulegną upadkowi, upadną także Asyryjczycy, ale wcześniej wyrobili sobie markę jako jedna z cywilizacji odnoszących największe sukcesy w historii starożytnego świata.

Rząd asyryjski

Chociaż imperium asyryjskie rozrastało się w dużej mierze w wyniku podbojów militarnych, aby faktycznie można je było uznać za imperium, musiało sprawować pewien stopień kontroli politycznej nad terytoriami i ludami, nad którymi rościło sobie władzę. Struktura władzy w Asyrii zmieniła się dramatycznie, gdy imperium przesunęło się od Imperium Środkowoasyryjskiego ku szczytowi w okresie Imperium Neoasyryjskiego, głównie poprzez dodanie traktatów dyplomatycznych, które pomogły Asyryjczykom uzyskać kontrolę królów nad niektórymi terytoriami lub przynajmniej dało im to znaczne wpływy. Ogólnie jednak warto rozumieć, że rząd w królestwie asyryjskim jest podzielony na dwie części: Asyrię właściwą i Asyrię Większą. W starożytności nie używano żadnej z tych nazw, chociaż terytoria oddalone od centrum cesarstwa często nazywano „Krainą”. Na potrzeby badań historycznych za rdzeń imperium można jednak uznać Asyrię właściwą, obejmującą ziemie otaczające wielkie metropolie Assur, Niniwę i Kalach, a także terytoria części środkowej Mezopotamii i wschodnia Syria. Ziemie te były zarządzane przez system administratorów regionalnych, którzy byli bezpośrednio podporządkowani królowi. Pomocne jest myślenie o asyryjskim systemie biurokratycznym jak o piramidzie, z królem na szczycie, jego głównymi doradcami bezpośrednio pod nim, a pod nimi szerokie grono innych gubernatorów regionalnych. Jednakże tej piramidy nie należy traktować sztywno, ponieważ często nie działała ona dokładnie w ten sposób. Król często wydawał rozkazy gubernatorom oddalonym o kilka poziomów od góry, a stanowiska przyznawano bardziej z potrzeby niż zgodnie z jakąkolwiek państwową strategią planowania, tj. gdy terytoria przechodziły pod kontrolę króla asyryjskiego, on przyznawał władzę władcy regionalnemu według własnego uznania. Należy zauważyć,

że niewielu, jeśli w ogóle, asyryjskich urzędników posiadało umiejętność czytania i pisania. Aparat państwowy utrzymywał się głównie dzięki armii skrybów, którzy spisywali rozkazy króla, a następnie wysyłali je po wszystkich krańcach imperium. Można śmiało powiedzieć, że bez tej sieci skrybów utrzymanie przez króla jakiegokolwiek kontroli nad swoim imperium byłoby trudne, jeśli nie niemożliwe, co pomaga wyjaśnić, dlaczego skrybom przyznano tak wysoki status w społeczeństwie asyryjskim. Ogólnie rzecz biorąc, kontrola biurokracji we właściwej Asyrii była ściślejsza niż w Wielkiej Asyrii, ale nie oznaczało to, że gubernatorzy i administratorzy zawsze wykonywali rozkazy. Będąc pod silnym wpływem ludu, którym rządili, często byli źródłem buntów lub innych powstań, z którymi królowie asyryjscy spędzali dużo czasu, radząc sobie, zwykle wysyłając armie lub sprowadzając własną armię, aby siłą przywrócić porządek i panowanie asyryjskie. Ponieważ królowie asyryjscy byli także dowódcami wojskowymi, dowodzili własną armią, którą zwykle uważano za najpotężniejszą ze wszystkich armii asyryjskich. W rzeczywistości, jak widać w historii ekspansji imperium asyryjskiego, król i jego armia byli w dużej mierze odpowiedzialni za militarne sukcesy imperium. Inni przywódcy albo byli mniej zdolni, albo otrzymali do dowodzenia mniejsze siły, co czyniło ich mniej skutecznymi. Dlatego też przynależność do armii królewskiej uważano za wielki zaszczyt dla żołnierzy asyryjskich. Prawo w Asyrii było całkowicie zależne od króla. Sprawy takie jak spory kontraktowe czy decyzje dotyczące przestępstw pozostawiono lokalnym administratorom, którzy działali w imieniu króla. W przypadkach, gdy nie udało się osiągnąć porozumienia, osoby zaangażowane w spór mogły być zmuszone udać się do pobliskiej stolicy prowincji, aby uzyskać opinię urzędnika wyższego szczebla. Większość powstałych konfliktów dotyczyła niespłaconych długów, które często były regulowane poprzez sprzedaż dłużnika w niewolę w służbie tego, który udzielił długu. Oczekuje się, że osoba ta będzie pełnił tę funkcję przez okres określony przez sąd jako wystarczający do spłaty zadłużenia. Jednakże, jak można wywnioskować z imperialnej historii imperium asyryjskiego, głównym źródłem rządów była siła i terror. Od gubernatorów pozostawionych pod kontrolą miasta lub regionu oczekiwano lojalności wobec króla, a karą za nielojalność była śmierć. Ci, którzy wspierali zbuntowanego urzędnika, byli deportowani, straceni lub sprzedani w niewolę. Traktowanie nielojalnych gubernatorów również było dość surowe. Ludziom tym często obdzierano skórę ze skóry lub ścinano głowy i wystawiano ich na widok publiczny, aby zniechęcić do dalszego buntu. Logika stojąca za tego rodzaju zachowaniem była oczywiście następująca: „pozostań lojalny wobec króla, a wszystko będzie dobrze”. A biorąc pod uwagę, że większość ludzi była analfabetami i całkowicie zależna od królów i innej szlachty, jeśli chodzi o prawo do pracy na ziemi i zarabiania na życie, narzucenie ludziom tego statutu nie było szczególnie trudne. Dalej, na terytoriach znanych jako Wielka Asyria, królowie asyryjscy w celu egzekwowania swoich rządów polegali na traktatach, korzystając z władz lokalnych i regionalnych, aby pomóc im w wywieraniu wpływów. Generalnie było ich dwóch, różne rodzaje traktatów: traktaty o współpracy i traktaty wasalskie. Traktaty o współpracy były zwykle zawierane z królestwami zbyt potężnymi, aby można je było podbić. Mogą one obejmować ustanowienie króla asyryjskiego w zamian za asyryjskie wsparcie militarne lub mogą pozostawić przy władzy lokalnego króla i zamiast tego zawrzeć pokojową umowę handlową. Często układ obejmował utworzenie sojuszu przeciwko innej pobliskiej potęgze. Na przykład pod koniec imperium asyryjskiego, około 650 roku p.n.e., Asyryjczykom udało się pozyskać wsparcie Arabów i Palestyńczyków w celu rozpoczęcia inwazji na Egipt. Ale te sojusze wkrótce się rozpadną, a Egipcjanie werbowali te same miasta, aby do nich dołączyły, a Babilon w celu ostatecznego podboju Asyryjczyków. Królestwa wciśnięte pomiędzy te dwie wielkie potęgi łatwo dały się nakłonić do poparcia tej, która była potężniejsza, ponieważ dawało im to dobrą okazję do odzyskania własnej niepodległości. Innymi dobrymi przykładami tego typu porozumień są porozumienia zawarte z królami Babilonu, którym tradycyjnie przyznano znaczną swobodę rządzenia według własnego uznania, częściowo dlatego, że królowie asyryjscy wiedzieli, że nigdy nie będą w stanie w pełni pokonać królów babilońskich. Było to założenie, które okazało się prawdziwe, gdyż złamanie tych traktatów i próba podboju Babilonu była

jedną z głównych przyczyn upadku imperium asyryjskiego. Inne traktaty stosowane do kontroli Wielkiej Asyrii to traktaty o wasalstwie. Zwykle używano ich w odniesieniu do królestw, które Asyria mogła łatwo zastraszyć, i zwykle dotyczyły płacenia daniny. Traktaty te były często zawierane ze słabszymi królestwami Fenicji, Anatolii i terytoriów na północ od Assur i okazały się dość skuteczne we wzbogacaniu imperium i rozszerzaniu jego wpływów. Ogólnie rzecz biorąc, asyryjski system rządów był tak skuteczny, jak można było oczekiwać od rządu cesarskiego w starożytności. Luźna, ale skuteczna sieć administratorów regionalnych pomogła rządzić terytoriami położonymi najbliżej centrum imperium, podczas gdy traktaty o współpracy i wasalstwie pomogły w podporządkowaniu sobie terytoriów położonych dalej. Jednak u podstaw obu systemów leżała groźba ciągłej wojny i terror, który rozstawił armie i królów asyryjskich zarówno w starożytności, jak i w czasach nowożytnych.

Wojsko asyryjskie

Wiele powiedziano o wspaniałej potędze militarnej imperium asyryjskiego i nie bez powodu. Imperium asyryjskie poczyniło ogromne postępy w zakresie organizacji swojej armii i skutecznego jej wykorzystania, do tego stopnia, że dwa wielkie imperia, które powstały po Asyrii, Babilonie i Persji, miały siły zbrojne zasadniczo wzorowane na armii Asyryjczyków. Uważa się, że do czasu dojścia do władzy Sargona II całkowita armia asyryjska, jaką dysponowali królowie Assuru, wynosiła około kilkuset tysięcy żołnierzy. Jednak rzadko, jeśli w ogóle, wszystkie te oddziały były wzywane do akcji w tym samym czasie. W rzeczywistości regularna stała armia byłaby raczej niewielka, a jej liczebność zwiększałaby się w zależności od potrzeb kampanii. Z tego powodu można powiedzieć, że w czasach imperium neoasyryjskiego w wojsku istniały trzy odrębne klasy: żołnierze zawodowi, mężczyźni pełniący swoje ilku (co oznacza „obowiązek”) oraz żołnierze specjaliści powołani do określonych kampanii. . Zanim przejdziemy do różnic między tymi trzema grupami, ważne jest zrozumienie struktury całej armii. Na jego czele stał oczywiście król. Był odpowiedzialny za wszystkie kampanie i teoretycznie, z pewnymi wyjątkami, faktycznie je prowadził sam. W początkach potęgi asyryjskiej, sięgającej czasów imperium środkowoasyryjskiego, kampanie nie były niczym więcej niż luźno zorganizowanymi napadami na miasta i miasteczka. Jednak wraz z powstaniem imperium neoasyryjskiego ataki były skoordynowane, dobrze zaplanowane i stanowiły integralną część ogólnej polityki ekspansji. Bezpośrednio pod królem znajdował się feldmarszałek, którego można uważać raczej za wielkiego generała. Byłby odpowiedzialny za współpracę z gubernatorami regionów w zakresie pobierania żołnierzy. Gubernatorzy prowincji byli odpowiedzialni za wojsko w swojej prowincji i delegowali je kapitanom, którzy dowodzili terytoriami tak małymi jak kilka wiossek. Jak można było się spodziewać, stopień wojskowy i władza polityczna były ze sobą bezpośrednio powiązane. Zawód I żołnierzy rekrutowano spośród ludności po tym, jak zostali zidentyfikowani przez przywódcę jako wyjątkowi. Osoby te prowadziły życie jako pełnoetatowi żołnierze, zwykle stacjonujący w odległych obozach wojskowych. Obozy wojskowe były zazwyczaj pozostałościami podbitych miast, których przeznaczenie zmieniono tak, aby najlepsi żołnierze asyryjscy znajdowali się bliżej teatrów działań wojennych. Ci, którzy zostali wybrani na żołnierzy zawodowych, byli wysyłani do tych obozów na szkolenie i chociaż ich pozycja w społeczeństwie była wysoka, bycie jednym z zawodowych żołnierzy króla było wielkim zaszczytem, ich tryb życia był ciężki. Charakteryzował się ciągłą wojną i rzadko wracali do domu, nawet po latach bez kampanii. Generalnie liczebność regularnej armii asyryjskiej była stosunkowo niewielka. Aby powiększyć swoje szeregi w celu wsparcia kampanii, królowie asyryjscy zapewnili ilku. W zamian za ochronę oferowaną przez króla od wszystkich właścicieli ziemskich oczekiwano odbycia służby wojskowej, gdy zostali wezwani. Jeżeli król potrzebował żołnierzy, współpracował ze swoimi generałami, aby je znaleźć, tj. feldmarszałek informował namiestników prowincji, ilu żołnierzy się od niego oczekuje, a jego kapitanowie znajdowali wówczas ludzi najlepiej nadających się do służby. Po wybraniu do służby w kampanii mężczyźni byli wysyłani do stolicy, gdzie odbywała się wielka ceremonia. Kampanie rozpoczynały się zwykle wiosną, gdy minęła zima i deszcze,

i rozpoczynały się inspekcją wojsk. Towarzyszyli im kapłani i inni wróżbici, po drodze udzielając błogosławieństw i przepowiadając prognozy. Wracając zwycięsko z kampanii, król paradował w swoim ceremonialnym rydwanie. W przypadkach, gdy próby złożenia hołdu nie powiodły się lub wybuchł bunt, podbici królowie i książęta byli zmuszeni chodzić za rydwanem w łańcuchach. Żołnierze rekrutowani z samej Asyrii otrzymywali wyższe stanowiska, zwykle w kawalerii lub rydwanie, głównie dlatego, że uważano ich za bardziej lojalnych. Inni, jak ci werbowani z terytoriów podbitych lub z ziem, w których lojalność była podejrzana, zostali podporządkowani piechoty. Najpowszechniejszą bronią piechoty były topory bojowe, włócznie, łuki, miecze, sztylety, maczugi i proce. Jeźdźcy rydwanów i kawalerii byli zwykle wyposażeni we włócznie lub łuki, a kawalerzyści jeździli w towarzystwie kogoś, kto trzymał tarczę podczas strzelania. Pancernik był rozdzielany według statusu, przy czym Asyryjczycy o wyższej randze otrzymywali zbroje łuskowe, a ci o niższych rangach otrzymywali skórę. Jeśli chodzi o taktykę, Asyryjczycy polegali na trzech głównych i to oni stali się tym, co uczyniło ich armię tak płodną: zaciekle bitwy, oblężenia i wojna psychologiczna. Asyryjczycy nie stosowali taktyki partyzanckiej, zamiast tego zdecydowali się na walkę z wrogiem na otwartych polach bitew. Jednak byli znani ze stosowania kilku sprytnych, ale nowych jak na tamte czasy taktyk, takich jak piętrzenie rzek w celu zalania obozu wroga, atakowanie o północy i ustawianie się pomiędzy wrogiem a jego źródłami wody. Jednak cechą charakterystyczną armii asyryjskiej były działania oblężnicze. Daleko im było do jego wynalazców, ale przy ówczesnych możliwościach technologicznych udało im się go w zasadzie udoskonalić. Mózgami stojącymi za oblężeniami Asyryjczyków byli inżynierowie podróżujący z armią. Zaprojektowali i zbudowali coś, co było w istocie starożytnymi czołgami – urządzeniami do pobijania na kołach – które miały przestrzeń, w której łucznicy mogli się ukrywać i strzelać do broniących się łuczników. Używaliby drabin do wspinania się na mury miejskie, ale budowałiby także ziemne rampy, po których te „czołgi” mogłyby się wspinać i używać do bombardowania miasta z góry. Co więcej, rozpalali ogniska i kopali dziury wokół murów miejskich, próbując znaleźć sposób, aby dostać się do środka. Gdy to nie zadziało, armia asyryjska zabrała się do pracy, niszcząc terytorium otaczające miasto. Blokowałiby wszelkie drogi prowadzące do miasta, a także zniszczyliby pola uprawne i inne wioski znajdujące się poza murami miasta. Jednakże ten rodzaj działań wojennych był kosztowny i czasochłonny, dlatego Asyryjczycy często poszukiwali bardziej dogodnych sposobów podboju miasta, a jednym z nich było terroryzowanie jego mieszkańców. Po pierwszej rundzie zniszczeń przywódca, czasem król, ale być może kapitan przemawiający w imieniu króla, stawał przed miastem i argumentował lud, dlaczego powinni sprzeciwić się swoim przywódcom i otworzyć mury miasta. Jeśli to nie zadziało, Asyryjczycy odnajdywaliby pobliskie wioski i miasteczka, plądrowali je, a następnie wracali ze zwłokami. Były one straszliwie okaleczone i zwykle obdarte ze skóry, a następnie wystawiane na widok publiczny. Miało to na celu pokazanie poddanym miasta, co by się ostatecznie stało, gdyby nadal stawiali opór. Często okazywało się to skuteczne w walce z danym miastem, ale także znacznie ułatwiało Asyryjczykom podbój innych terytoriów. Rozeszły się historie o ich brutalności, co spowodowałoby, że wiele miejsc po prostu otworzyło swoje bramy, zanim armia asyryjska poczuła potrzebę zaangażowania się w to okrucieństwo. Ta polityka terroru praktykowana przez armię asyryjską była głównym powodem, dla którego była ona w stanie konsekwentnie podbijać tak duże obszary przez tak długi okres czasu. Taktyka ta, która z biegiem czasu okazała się tak skuteczna, miała zmienić kierunek starożytnych tradycji wojskowych. Rodzaje oblężeń i wojny psychologicznej prowadzonej przez Asyryjczyków będą ponownie widoczne w Babilonie, Persji, a nawet w Rzymie. Według współczesnych standardów były co najmniej brutalne. Jednak nawet współczesnym Asyryjczykom taka taktyka wydawałaby się okrutna, co daje nam wyobrażenie o tym, jak szokujące były te metody. Jednak odnieśli duży sukces i pomogli Asyrii zbudować armię, która byłaby głównym motorem neoasyryjskiej ekspansji imperialnej.

Życie w imperium asyryjskim

Chociaż historię Asyryjczyków można w dużej mierze zrozumieć na podstawie militarnych i imperialnych podbojów wielu jej królów, nie wszyscy, którzy żyli pod rządami Asyryjczyków, interesowali się podbojami imperialnymi. W rzeczywistości jest prawdopodobne, że tylko niewielki procent ludzi, których można by uznać za Asyryjczyków, był w rzeczywistości żołnierzami jednej z najwspanialszych armii w historii starożytnego świata.

Asyryjskie klasy niższe

Nic dziwnego, że w części świata zwanej „kolebką cywilizacji”, lokalizacji uznawanej za jedno z pierwszych miejsc, w których ludzie prowadzili siedzący tryb życia oparty na rolnictwie, zdecydowana większość Asyryjczyków i tych, którzy znajdą się pod panowaniem asyryjskim, byli rolnikami. Ogólnie rzecz biorąc, podobnie jak w większości krajów starożytnego świata, mieszkańcy Mezopotamii i spoza niej praktykowali pewną formę feudalizmu. Właściciele zapewniaли ludziom możliwość uprawiania swojej ziemi, którą mogliby wykorzystać na własne potrzeby, a w zamian dzierżawcy byli zobowiązani do wyprodukowania pewnej nagrody dla właściciela. W niektórych przypadkach istnieją dowody na podział gruntów pomiędzy właścicieli i dzierżawców, przy czym każda ze stron otrzymywała połowę całej produkcji pochodzącej z gruntów. Jednym z powodów, dla których wojny i podboje były tak ważne w tamtych czasach, była pomoc ludziom w utrzymaniu kontroli nad swoją ziemią. Podatki płacono lokalnym gubernatorom, a w zamian ci gubernatorzy, znajdujący się pod różnym stopniem kontroli innych panów, zapewniali rolnikom ochronę. Jeśli najeżdżające plemiona wkroczyły na ziemię rolnika, rolnik zwrócił się do swego pana o pomoc. Wiele powstań, które miały miejsce w tym okresie, było zwykle reakcją na niezdolność przywódców do obrony ludzi przed ciągłymi zagrożeniami, jakie stwarzają ludzie migrujący po całym kraju. Jak wspomniano wcześniej, jednym z upadków imperium asyryjskiego była niezdolność do odpowiedniego zabezpieczenia podbitych terytoriów. Rozważmy sytuację starożytnego rolnika z Mezopotamii: król asyryjski maszeruje przez twoje terytorium, żądając, abyś zadeklarował mu wierność w postaci podatków i danin, w przeciwnym razie poniesiesz konsekwencje. Jako bezradny rolnik nie masz innego wyboru, jak tylko się poddać. Jednak w ciągu roku armia asyryjska zniknęła, a ludzie wdarli się na twoje terytorium. Odwołujesz się do swoich asyryjskich wasali, ale oni są daleko od siebie i angażują się w wojny podbojów na terytoriach, o których nic nie wiesz. Gdyby przybył inny potężny król i zaoferował ci ochronę w zamian za lojalność, co byś zrobił? Najprawdopodobniej porzuciłbyś Asyryjczyków na rzecz tego nowego króla – to znaczy do czasu jego odejścia i ponownego stanięcia w obliczu niebezpieczeństwa najazdu plemion. Można sobie wyobrazić, że na życie typowego obywatela imperium asyryjskiego stosunkowo nie wpływało to, która jednostka rządzi. Ich jedyną prawdziwą troską była ochrona, co oznacza, że łatwo można było ich nakłonić, aby udzielili wsparcia każdemu królowi, który chciał i mógł zaoferować to bezpieczeństwo. Jednak to się zmieni, gdy jedno królestwo stanie się potężniejsze. Na przykład pod koniec upadku epoki brązu (ok. 1000 r. p.n.e.) Asyryjczycy byli najpotężniejszym królestwem w regionie, a wraz ze wzrostem wielkości i siły ich armii wzrastało ryzyko przyłączenia się do buntu na rzecz innego mocarstwa wzrosło, gdyż Asyryjczycy nie traktowali powstań lekko. Zawsze istniała możliwość, że armia powróci, by odzyskać utracone terytorium, karząc każdego, kto ośmielił się przeciwstawić się ich rządowi, oferując wsparcie innemu królowi. Ten odwet prawdopodobnie nie byłby natychmiastowy, ponieważ armia asyryjska rzadko pozostawiała duże siły w tyle, aby bronić podbitego terytorium, zamiast tego zdecydowała się skierować większość swoich sił dalej w pogoni za dalszym podbojem. Jednak prawie wszyscy królowie asyryjscy rozpoczynali swoje rządy od odzyskania utraconego terytorium i połączenia go z imperium, co oznaczało, że prawie zawsze nadejdzie dzień rozliczenia. Jednak w obliczu rosnących zagrożeń ze strony pobliskich plemion koczowniczych lub innych niestabilności lojalność wobec odległych królów, czy to asyryjskich, czy kogoś innego, nie była w pełni uzasadniona. W tym sensie możemy zrozumieć, że życie codziennych obywateli asyryjskich charakteryzuje się ogromną niestabilnością, którą definiuje strach i służba. Mimo wszystko życie toczyło się dalej. Oprócz rolników, główne zawody były takie,

jakich można było oczekiwać od starożytnej cywilizacji. Większość ludzi zajmowała się pasterzami zwierząt, piekarzami, piwowarami, rzeźnikami, rybakami, ceglarnymi, robotnikami budowlanymi, garncarzami, jubilerami, prostytutkami itp. W starożytnej Asyrii nie istniał system pieniężny, więc interesy prowadzono głównie w oparciu o system barterowy, z wszystko, od mąki po złoto służące jako waluta. Ci ludzie z niższych klas zostaliby zdegradowani do trybu życia głównie na własne potrzeby. Jednak ludzie mieli szansę wspiąć się po drabinie społecznej, głównie poprzez prowadzenie sprytnego biznesu. Jeden ze słynnych przykładów pochodzi z miasta Kisz, którym rządziła królowa imieniem Ku-Baba, która była kiedyś właścicielką tawerny. Takie historie są jednak rzadkie i choć to możliwe, mobilność społeczna nie była tak naprawdę normą. Ogólnie rzecz biorąc, kobietom pozwolono i oczekiwano od nich wykonywania podobnych obowiązków jak mężczyźni, ale z pewnością uważano je za obywateli drugorzędnych. Kobiety nie mogły prowadzić działalności gospodarczej bez zgody mężów i oczekiwano od nich podporządkowania się jego woli. Na przykład kobiety jako pierwsze podejmowały zawody piwowarów, karczmarzy, lekarzy i dentystów, ale gdy te stanowiska stały się dochodowe, przejmowali je mężczyźni. Ciekawą rzeczą, na którą warto zwrócić uwagę w odniesieniu do kobiet w społeczeństwie, jest sposób organizacji małżeństwa. Ogólnie rzecz biorąc, poligamia nie była praktykowana przez zwykłych ludzi. W rzeczywistości jednymi z najważniejszych źródeł dotyczących życia zwykłego człowieka w imperium asyryjskim są umowy małżeńskie. Od rodziny kobiety oczekiwano, że po zawarciu małżeństwa zapłaci posag, ale jeśli mężczyzna zostanie uznany za winnego cudzołóstwa, posag ten zostanie jej zwrócony w całości. Jest to zasada wywodząca się z kodeksu Hammurabiego i wydaje się być szeroko praktykowana w dużej części imperium asyryjskiego. Należy jednak zachować ostrożność, jeśli chodzi o ekstrapolację takich norm kulturowych na całe imperium. Władza często przechodziła z rąk do rąk i trudno dokładnie ustalić, jakie zwyczaje były naprawdę praktykowane przez dużą część populacji. Jak mogliśmy się spodziewać, głównym zmartwieniem przeciętnego obywatela Asyryjczyka było jedzenie. Na szczęście dla nich mieszkali na Żywnym Półksiężycu, części świata znanej z bogatej gleby i sprzyjającego klimatu. Nie obyło się bez wyzwań i wciąż podatnych na wstrząsy, jak widać po upadku epoki brązu, ale ogólnie rzecz biorąc, obywatele starożytnej Mezopotamii mogli cieszyć się zdrową i zróżnicowaną dietą, nawet jak na współczesne standardy. Podstawą diety Mezopotamii był jęczmień, najbardziej dostępne zboże w regionie. Podstawowym produktem wytwarzanym przez ludzi był chleb, ale jęczmień wykorzystywano w inny sposób. Na przykład ze względu na obfitość jęczmienia uważa się, że piwo wynaleziono w Mezopotamii, a tawerny były stałymi placówkami w większości miast i wsi. Oprócz jęczmienia łatwo dostępna była szeroka gama owoców i warzyw, na przykład jabłka, figi, wiśnie, morele, gruszki, marchew, ogórki, fasola, groch i rzepa. Mięso było również stałym elementem diety Mezopotamii; jednakże większość ludzi jadła tylko ryby, które udało im się złowić w rzekach, lub małe zwierzęta gospodarskie, które można było trzymać w zagrodach, takie jak świnie, kozy i owce. Wołowina nie byłaby spożywana regularnie, jeśli w ogóle, głównie dlatego, że krowy byłyby zbyt kosztowne w hodowli i utrzymaniu, a także dlatego, że niektóre normy kulturowe darzyły krowy dużym szacunkiem i zabraniały ich uboju. Ogólnie rzecz biorąc, życie zwykłych ludzi w starożytnej Asyrii było trudne i pełne niestabilności. Członkowie klasy niższej mogli sobie pozwolić na niewiele luksusów, a sprostanie wymaganiom produkcyjnym i podatkom nakładanym przez właścicieli ziemskich i monarchów zwykle stanowiło duże wyzwanie. Większość ludzi była analfabetami, a umiejętność pisania była zarezerwowana dla skrybów i innych członków klas wyższych. Jednakże zwykli ludzie nie byli najniższymi członkami porządku społecznego. Niewolnictwo było zjawiskiem powszechnym w starożytnej Mezopotamii, podobnie jak miało to miejsce w cywilizacjach na całym świecie od najdawniejszych czasów. Niewolnikiem można zostać na wiele różnych sposobów. Najczęstszym powodem, dla którego ktoś stał się niewolnikiem, jest to, że został schwytany podczas wojny. Jak wspomniano wcześniej, część władzy królów asyryjskich wynikała z ich polityki deportacyjnej, a głównym elementem tych masowych wypędzeń ludzi było zapewnienie miastom niewolniczej siły roboczej potrzebnej do masowych projektów budowlanych

prowadzonych zwykle w dużych metropoliach Assur, Niniwa lub Kalach. Można także wybrać niewolę, aby spłacić dług, lub też rodzina może cię sprzedać, aby spłacić swój dług. Kiedy tak się działo, zwykle skutkowało to koniecznością przeprowadzki daleko od domu. Co więcej, można było zostać sprzedanym w niewolę w ramach kary za przestępstwo. Jedną z konsekwencji niewolnictwa w starożytnej Mezopotamii i niemal we wszystkich innych częściach świata, gdzie jego praktyka była szeroko rozpowszechniona, było utrzymywanie przez nie niskich płac wolnych robotników. Ponieważ wojna i deportacje miały charakter niemal stały, podaż niewolniczej siły roboczej była niemal nieograniczona, co oznaczało, że ludzie nie mieli żadnej zachęty do oferowania swoim pracownikom wyższych wynagrodzeń. Ogólnie rzecz biorąc, niewolnictwo nie było tak surowe ani brutalne, jak byłyby jego późniejsze wersje, takie jak niewolnictwo narzucone przez Hiszpanów rdzennej ludności Ameryki Środkowej i Południowej lub niewolnictwo Imperium Brytyjskiego i Ameryki Południowej, ale niewolnik był nadal uważany za najniższego członka społeczeństwa. Jednak z biegiem czasu, dzięki sumiennej pracy, niewolnik mógł zapracować na wolność, co było szczególnie powszechne w przypadku tych, którzy zgodzili się wejść do niewoli w celu spłacenia długu; kiedy dług został spłacony, niewolnik został uwolniony. Zarówno niewolnicy, jak i zwykli ludzie wiedli trudne życie, zależne od kaprysów tych, którzy zdobyli większą władzę i wpływy w społeczeństwie, i zostali pozbawieni prawie wszystkich luksusów, z których powszechnie korzystali ludzie z wyższych warstw społeczeństwa Mezopotamii.

Klasy wyższe starożytnej Asyrii

Najwyższym członkiem społeczeństwa asyryjskiego był oczywiście król. Należy zawsze pamiętać, że to, co obecnie uważa się za imperium asyryjskie, znacznie różniło się od typów państw, które mamy dzisiaj. Choć królowie sprawujący władzę w Assur, Niniwie i Kalach kontrolowali duże połacie terytoriów i próbowali utrzymać kontrolę poprzez ustanawianie namiestników lub podpisywanie traktatów, ich władza była zawsze luźna. Aby się o tym przekonać, wystarczy spojrzeć na dramat asyryjskiej ekspansji imperialnej, który charakteryzował się powtarzającymi się podbojami militarnymi, których celem było odzyskanie zbuntowanych terytoriów i potencjalne rozszerzenie wpływów asyryjskich na nowe ziemie. W związku z tym to, co uważamy za imperium, choć potężne jak na swoje czasy, było w rzeczywistości raczej kombinacją podbitych miast i miast-państw, które zostały połączone w ramach wspólnego systemu trybutów. Taki był system danin, duży, złożony i niedoskonały. Prawie każde miasto miało własnego króla, a ten król oddał swoją lojalność innemu królowi, który zrobił to samo w zamian. W ten sposób niektórym królom, wykorzystując swoją armię i terror, udało się zgromadzić duże strefy wpływów, które przyływały i odpływały w zależności od ich skuteczności jako przywódcy. Królowie asyryjscy stali się w tym mistrzami, plasując się zasadniczo na szczycie monarchicznego łańcucha pokarmowego w regionie. Składali sprawozdania tylko bogom, podczas gdy wszyscy pozostali królowie w regionie składali sprawozdania Asyryjczykom, przynajmniej wtedy, gdy armia asyryjska była w stanie ich do tego zmusić. Tak więc, chociaż przywileje nadawane królowi różniły się w zależności od jego pozycji w systemie danin, istniały podobieństwa w sposobie życia królów. Pierwszą cechą króla jest to, że uważa się, że ma on bliski związek z bogami. W rzeczywistości im potężniejszy był król, tym bardziej był uważany za pobożnego. Powiększanie swego królestwa i utrzymanie swego ludu było dowodem na to, że bogowie sprzyjali jemu i ludowi, którym rządził. Sukces na polu bitwy przypisywano stosunkom króla z bogami, co oznaczało, że legalność rządów króla zależała w dużej mierze od wielkości terytorium, które był on w stanie zabezpieczyć. Jak można sobie wyobrazić, stanowiło to dla każdego króla silną zachętę do prowadzenia wojny na terytoriach otaczających jego królestwo i dlatego zdecydowana większość historii starożytnej Asyrii, a także wszystkich królestw Mezopotamii, jest w dużej mierze definiowana przez wojnę. Jednym z głównych obowiązków króla, poza zapewnianiem ochrony swoim poddanym, było budowanie świątyń i innych ulepszeń miast, które przynosiłyby ludziom dumę i chwałę. Ponownie wspólnym tematem prawie wszystkich władców Mezopotamii, nie tylko Asyryjczyków, było budowanie. Ponieważ nie było pieniędzy, bogactwo potrzebne do budowy

tych projektów zdobywano poprzez podbój ziem i zdobywanie istniejących na nich zasobów. Aby więc jeszcze bardziej udowodnić głębię relacji między królem a bogiem, ważne było dla nich podjęcie wielkich projektów budowlanych wraz z niemal niekończącymi się kampaniami wojskowymi. Z tego powodu na całym Bliskim Wschodzie można znaleźć jedne z najwspanialszych stanowisk archeologicznych na świecie. Odkrycia archeologiczne przeprowadzone w XIX i XX wieku odstąpiły te starożytne skarby, ale wiele z nich zaginęło w wyniku niemal ciągłego konfliktu toczącego się obecnie w tym regionie. . Najczęstszym projektem budowlanym podejmowanym przez króla byłby oczywiście pałac. Celem zawsze było zbudowanie jak największego i najbardziej luksusowego pałacu, wykorzystując jak najwięcej czasu spędzonego na podbojach, aby zaprezentować swoje bogactwo. Złoto, srebro i inne metale szlachetne były oczywiście bardzo poszukiwane. Jednakże, co może być nieco ironiczne, większość królów asyryjskich nie byłaby w pobliżu, aby cieszyć się owocami swojej pracy. Oczekiwano, że przywódcy tronu asyryjskiego będą towarzyszyć swoim armiom w kampaniach wojskowych. Rzadko wracali do swojej stolicy, która w zależności od króla znajdowała się na przemian w Assur, Niniwie i Kalah, zwykle pozostawiając księciu koronnemu nadzorowanie projektów budowlanych i zarządzanie sprawami wewnętrznymi. Inni, mniej ważni królowie prawdopodobnie spędziliby więcej czasu w domu, ale byłoby to oznaką ich słabości, dającej królom stojącym nad nimi większą władzę i prestiż. Piramidę społeczeństwa asyryjskiego można opisać w następujący sposób. Królowie Assur (lub Niniwy lub Kalah, w zależności od tego, które miasto król wybrał jako swoją twierdzę) stali na szczycie. Tuż pod nimi znajdowali się królowie innych miast, którzy zostali podbici i poddani kontroli królów asyryjskich. Lokalnie nadal uważano ich za niezwykle ważnych, ale ponieważ byli wasalami królów asyryjskich, ich władza miała granice. Możemy uważać te osoby za podobne do szlachty w feudalnej Europie. Posiadali znaczną władzę, ale nie byli na szczycie hierarchii. Pod wieloma różnymi szczeblami królów należeli kapłani, co jest zrozumiałe, biorąc pod uwagę znaczenie bogów dla ludu asyryjskiego. Głównym zadaniem klasy duchownych było interpretowanie znaków i wróżb. Zanim królowie udali się na wojnę, oczekiwano, że najpierw zapytają kapłanów, czy to dobry czas na wojnę. Następnie kapłani analizowali różne znaki, od pogody po gwiazdy na niebie, i decydowali, czy udzielić błogosławieństwa. Oczywiście istniało pewne uprzedzenie, ponieważ uważano, że królowie, którzy odnosili największe sukcesy, cieszyli się łaską bogów, a to oznaczało, że częściej otrzymywali błogosławieństwo na wojnę. Poza tym do głównych zadań kapłanów należało dbanie o świątynię i jej interesy. Odprawiali także ceremonie, w tym obrzędy ofiarne. Co więcej, kapłani starożytnej Mezopotamii byli pierwszymi uzdrowicielami w regionie, pełniąc funkcję lekarzy i dentystów, zanim stali się oni samodzielnym zawodem. Poniżej klasy kapłanów znajdowali się kupcy i biznesmeni. Handel był integralną częścią niemal wszystkich starożytnych cywilizacji Bliskiego Wschodu. Ich wzajemna bliskość ułatwiła różnym kulturom zawieranie porozumień gospodarczych korzystnych dla obu stron. Jednym z pierwotnych źródeł potęgi asyryjskiej były szlaki handlowe, które ustanowili z miastami w Anatolii (dzisiejsza wschodnia Turcja), a jednym z głównych powodów, dla których Assyria zaczęła umacniać się w tym regionie, była ochrona tych samych szlaków handlowych, które prowadziły były tak ważne dla ich dobrego samopoczucia i sukcesu. W klasie kupieckiej istniały zazwyczaj dwie grupy: ci, którzy posiadali własny biznes, i ci, którzy tego nie robili. Życie tych, którzy nie prowadzili własnej działalności gospodarczej, było stosunkowo trudne. Większość czasu spędzali podróżując z jednego miasta do drugiego, wymieniając towary. Wycieczki do domu byłyby krótkie i nie zapewniałyby zbyt wiele wolnego czasu. Jednak kupcy, którym udało się rozpocząć własną działalność gospodarczą, prowadzili życie w wypoczynku i luksusie. Mogli wysyłać swoich pracowników, aby wykonywali ciężką pracę związaną z podróżowaniem i handlem, co oznaczało, że mogli pozostać i zajmować się swoimi domami lub próbować angażować się w lokalną politykę. Kupcy, którzy zdobyli znaczne bogactwa i wpływy w danym regionie, czasami bawili się w bunt, choć nie zawsze to się sprawdzało, gdyż tytułowanie się królem następowało po nawiązaniu bliskiego związku z bogami, czyli innymi królami. Innymi członkami klasy wyższej byli skrybowie i prywatni nauczyciele. Umiejętność czytania i pisanie

była uważana za przywilej przysługujący jedynie najbogatszym i najbardziej wpływowym członkom społeczeństwa. Kobietom zazwyczaj nie pozwalano uczyć się czytać ani pisać. A ponieważ nie było szkół publicznych, zdobycie wykształcenia było zarezerwowane tylko dla osób najbardziej uprzywilejowanych. Większość wykształconych ludzi została nauczycielami, a na ich usługi cieszył się zazwyczaj duży popyt. W przypadku rodzin o znacznym majątku często zatrudniano prywatnego nauczyciela, który uczył dzieci matematyki, nauk ścisłych i pisania. Prywatni korepetytorzy mogli mieć wielu różnych uczniów, a niektórzy z nich zostali pełnoetatowymi pracownikami jednej rodziny, co zwykle skutkowało ich życiem niemal tak luksusowym, jak rodziny, dla których pracowali. Ponieważ pismo nie było powszechne, codzienne życie starożytnych Asyryjczyków można poskładać w całość jedynie na podstawie różnych artefaktów znalezionych na stanowiskach archeologicznych i niektórych pozostałych umów spisanych na kamieniach. Jednak to wystarczy, aby solidnie zrozumieć, jak mogło wyglądać życie w czasach Asyryjczyków i nie różni się ono znacząco od tego, czego można by się spodziewać. Odrębne klasy społeczne oznaczały, że społeczeństwo asyryjskie było ostro podzielone. Większość władzy i luksusu przypadła klasom wyższym, takim jak królowie, kapłani i przedsiębiorczy kupcy, podczas gdy klasy niższe pozostawiono, aby wykonywały polecenia swoich właścicieli ziemskich i królów, którzy nimi rządili. Warto jednak wspomnieć, że „społeczeństwo asyryjskie” nie było statyczne. Asyryjczycy po raz pierwszy pojawili się na scenie w Mezopotamii w II tysiącleciu p.n.e. i istnieli do około VII wieku p.n.e., aż do upadku ich imperialnej struktury i asymilacji z innymi kulturami tamtych czasów. W tym okresie Asyryjczycy poczynili szereg postępów w kluczowych dziedzinach, takich jak sztuka, matematyka, nauki ścisłe i literatura, i są to osiągnięcia, których nie można przeczytać. Choć większość zapamięta Asyrię ze względu na jej wielkie armie i ogromną ekspansję militarną, ich wkład w cywilizację ludzką wykracza daleko poza wojny i podboje.

Kultura asyryjska: sztuka, matematyka i nauka

Tradycje wojskowe Asyryjczyków są dobrze udokumentowane, ale omawianie jedynie tego aspektu ich społeczeństwa byłoby wielką niesprawiedliwością wobec jednego z najbardziej wpływowych imperiów, jakie istniały w starożytnym świecie. Chociaż niektóre osiągnięcia epoki asyryjskiej mogą nie być postrzegane jako znaczące w porównaniu z tym, co nastąpi później, nie można przeczytać ich wkładu w kulturę światową. Wyjątkowa sztuka w połączeniu z postępem w pisaniu, matematyce i nauce pomogła rozwinąć cywilizację do poziomu, jakiego nigdy wcześniej nie osiągnęła. Jednak prawie wszystkich tych osiągnięć dokonano pod silnym wpływem religii, a jest to temat, który należy omówić, przyglądając się wpływom kulturowym imperium asyryjskiego.

Sztuka asyryjska

Można śmiało powiedzieć, że Asyryjczycy nie są znani ze swojej sztuki, zwłaszcza w porównaniu z niektórymi innymi cywilizacjami w regionie, w szczególności Egipcjanami. Nie oznacza to jednak, że społeczeństwu asyryjskiemu brakowało wpływów artystycznych. Po pierwsze, uważa się, że Asyryjczycy byli bardzo muzycalni. Instrumenty muzyczne, głównie bębny, flety i inne instrumenty dęte, odkryto na wielu różnych stanowiskach archeologicznych i uważa się, że służyły zarówno do rekreacji, jak i do ceremonii religijnych. Asyryjczycy najwyraźniej nie przejmowali się zbyt mocno tworzeniem rzeźb, co było znacznie bardziej powszechne w innych starożytnych cywilizacjach, takich jak Sumerowie i Egipcjanie. Jedną z nielicznych rzeźb godnych uwagi, rzeźba Ashurbanipala, znajdująca się w British Museum, jest powszechnie uważana za niskiej jakości, reprezentującą słabo rozwiniętą tradycję rzeźbiarską w Asyrii. Co więcej, wykorzystywanie rzeźb jako ozdoby pałaców i innych budynków było w Asyrii rzadkością. Tylko pałace i świątynie w Anadolii noszą te cechy i uważa się, że było to dzieło Hetytów. Jednak tam, gdzie Asyryjczycy przodowali, były ulgi. Wykopaliska w różnych miejscach, w tym w Niniwie i Assur, odsłoniły niezliczone płaskorzeźby, które są uważane nie tylko za piękne dzieła sztuki, ale także sugerują, że Asyryjczycy odkryli nowe zastosowanie sztuki —

propagandę. Historycy uważają tak dlatego, że Asyryjczycy są jedną z pierwszych cywilizacji Mezopotamii, która malowała płaskorzeźby nie bogów, ale raczej królów. Większość obrazów opowiada historie o wielu wielkich bitwach militarnych stoczonych przez królów asyryjskich i uważa się, że wykorzystano je jako sposób na wzmocnienie postrzeganej relacji między królami a bogami, co posłużyłoby do ustalenia legalności. Nie oznacza to, że Asyryjczycy wymyślili propagandę, ale w społeczeństwie asyryjskim istniała silna tradycja gloryfikowania podbojów i osiągnięć królów i wydaje się, że przedostała się ona do sztuki, reprezentując zmianę punktu ciężkości w porównaniu z innymi cywilizacjami, które istniały w tym samym czasie. Ryciny 7 i 8 to przykłady bardziej wyszukanych płaskorzeźb stworzonych przez artystów asyryjskich:

Oprócz płaskorzeźb Asyryjczycy wydawali się być wyjątkowymi metalowcami. Pozostawili po sobie wspaniałe fragmenty płyt, naczyń i ozdób z brązu, złota i srebra. Nie powinno to dziwić, biorąc pod uwagę, że wyjątkowe asyryjskie wyroby metalowe, zwłaszcza żelazo, były jednym z powodów, dla których Asyryjczycy mogli wyjść jako zwycięzcy z upadku epoki brązu. Ponadto uważa się, że niewolnice na zlecenie królewskie tkwały dywany i szaty oraz haftowały je jedwabiami i innymi szlachetnymi tkaninami zdobytymi w handlu z odległymi krainami. Chociaż Asyryjczycy stworzyli niewiele dzieł sztuki, jeśli w ogóle, osiągnęli międzynarodową sławę, wydawali się mieć wyjątkową kulturę artystyczną, która była zainteresowana gloryfikacją osiągnięć terytorialnych przywódców asyryjskich. W miarę jak imperium rozszerzało się zarówno pod względem wpływów, jak i rozmiarów, wzrosła także liczba i złożoność dzieł sztuki, co sugeruje, że Asyria w czasach imperialnej dominacji była w rzeczywistości ośrodkiem wyrafinowanego rozwoju kulturalnego.

Pisanie w starożytnej Asyrii

Dla cywilizacji mającej tak ogromną obsesję na punkcie wojny zaskakujące jest, jak wiele uwagi poświęcono tworzeniu i przechowywaniu tekstów pisanych. W wielkich miastach Asyrii, głównie w Niniwie, Assur i Kalach, odkryto ogromne biblioteki królewskie, istnieją jednak dowody sugerujące, że biblioteki istniały w całym imperium, głównie w świątyniach. Uważa się jednak również, że wielu prywatnych obywateli – głównie tych zamożnych – również miało swoje własne biblioteki. W wielkich bibliotekach asyryjskich znajdowały się trzy główne typy tekstów: inskrypcje królewskie, mity i literatura oraz teksty naukowe. Wydaje się, że istniało duże zainteresowanie zachowaniem tradycji literackich Babilonu, Akadii i Sumeru, ponieważ król asyryjski po królu asyryjskim zlecał transkrypcję niezliczonych tekstów babilońskich. Inskrypcje królewskie pozostają do dziś najważniejszym źródłem zrozumienia wydarzeń, które miały miejsce na terenie imperium asyryjskiego. Królowie asyryjscy często mieli do dyspozycji całą armię skrybów, z których część była odpowiedzialna za przepisywanie starszych tekstów, a niektórym powierzono obowiązek spisywania decyzji, działań i zwyczajów królów asyryjskich. Wiele z tych królewskich inskrypcji, zawsze poszukujących chwały, zawiera przesadne opisy triumfów, co stawia uczonych starożytnej Asyrii przed trudnym zadaniem sprawdzenia tych relacji. Asyryjczycy pisali tak zwanym pismem klinowym, co było znaczące, ponieważ porzucili piktogramy i zamiast tego używali symboli zgodnych z jednym symbolem, jednym dźwiękiem i jedną formułą znaczeniową. Ten styl pisma został prawdopodobnie po raz pierwszy opracowany przez Akadyjczyków, ale jako użytkownicy języka semickiego był kontynuowany i rozwijany przez Asyryjczyków. Ogólnie rzecz biorąc, kultura asyryjska kładła duży nacisk na pismo, najprawdopodobniej w celu zachowania swojej świetności, dodając kolejną warstwę do kultury, którą najczęściej kojarzymy z tradycją wojskową.

Osiągnięcia naukowe w starożytnej Asyrii

Badania naukowe były stosunkowo skoncentrowane w starożytnej Asyrii. Niektórzy historycy uważają, że wielkie biblioteki miały służyć jako sposób na przyciągnięcie największych umysłów Mezopotamii do wyjazdu do Asyrii i osiedlenia się, a było to możliwe tylko dzięki liczbie ludzi, którzy byli wystarczająco wykształceni, aby podjąć życie naukowe byli uczeni w Piśmie, których było stosunkowo niewiele. Ponieważ skrybowie musieli rozumieć wiele języków, takich jak sumeryjski, babiloński i akadyjski (sumeryjski nie był językiem semickim jak inne wymienione tutaj i dlatego był nieskończenie trudniejszy do zrozumienia dla Asyryjczyków), aby móc wykonywać dużej liczby transkrypcji zleconych przez wielu królów asyryjskich, skrybowie mieli dostęp do dużej liczby tekstów sporządzonych przez różne kultury. Jednym ze sposobów, w jaki przyczynili się do rozwoju nauki, było tworzenie dużych list. Listy te były zwykle dokumentacją roślin, zwierząt, miast, królów itp. Co więcej, skrybowie spędzali sporo czasu na opracowywaniu informacji zebranych przez tych, którzy wyruszyli za granicę w celach wojskowych, wykorzystując te informacje do sporządzenia podstawowych map świata; oczywiście mapy te obejmowały tylko to, co dziś nazywamy Bliskim Wschodem, ale dla Asyryjczyków byłyby to cały świat. Matematyka była także powszechnym zajęciem wielu asyryjskich skrybów, chociaż wydaje się, że praktykowano ją jedynie jako środek ćwiczeń intelektualnych, co oznacza, że nie było praktycznego zastosowania matematyki w budownictwie i geodezji. Na przykład skrybowie często zapisali problemy matematyczne, które dziś nazywamy problemami tekstowymi, które wymagały zrozumienia mnożenia i dzielenia. Wydaje się również, że matematycy asyryjscy używali algebry do opisywania ilości rzeczy, używając liter i innych symboli do reprezentowania zmiennych. Jednak o wiele bardziej imponujące niż ich osiągnięcia matematyczne były niektóre osiągnięcia naukowe. Na przykład Asyryjczykom udało się opracować dość zaawansowane zrozumienie cyklu księżycowego i wykorzystali je do stworzenia kalendarza księżycowego, który okazał się dość użyteczny i dokładny. Mieli także silną tradycję astronomiczną, wierząc, podobnie jak większość starożytnych cywilizacji, że to, co widzieli na niebie,

odzwierciedlało wydarzenia, które miały nastąpić na Ziemi. Kalendarz opracowany przez Babilończyków i rozszerzony przez Asyryjczyków pomógł w opracowaniu kalendarza używanego obecnie przez większość świata. Śledzili księżyc, zaczynając od pierwszego nowiu po równonocy, co pomogło im podzielić rok na dwanaście miesięcy po 29 lub 30 dni. Każdy dzień zaczynał się o zachodzie słońca i dzielił się na dwanaście „podwójnych godzin”, które dzieliły się na 60 „podwójnych minut”. To jest podstawa zegara 24-godzinnego, którego używamy dzisiaj. Jednak system ten, jak można było się spodziewać, był zawodny. Warunki pogodowe w Iraku oznaczają wiele pochmurnych dni, co uniemożliwiłoby Asyryjczykom dokładne śledzenie ruchów ciał niebieskich. Co więcej, dzięki wykorzystaniu księżycy zamiast słońca do obliczania lat każdy rok był o około 11 dni krótszy niż powinien, co po dziewięciu latach było sumowane i zamieniane w pełny sezon. Łatwo jest spojrzeć wstecz na te osiągnięcia i odrzucić je; wiele rzeczy, które Asyryjczycy uważali za prawdę, zostało ostatecznie udoskonalonych wraz ze wzrostem technologii i zrozumienia. Biorąc jednak pod uwagę, że cywilizacja ta istniała ponad 2 tysiące lat temu, jej osiągnięcia naukowe nadal zasługują na uhonorowanie. Jednak choć niektóre osiągnięcia kultury asyryjskiej były znaczące, należy pamiętać, że ich najważniejsze osiągnięcia miały miejsce na polu bitwy. Edukacja i umiejętność czytania i pisania były ograniczone do małej grupy ludzi, skutecznie ograniczając możliwości imperium asyryjskiego do znacznie dalszego rozwoju swojej kultury. Doskonałość wojny oblężniczej i użycie żelaznej broni prawdopodobnie zawsze będą pamiętane jako największy wkład Asyryjczyków w kulturę światową, ale nie należy zapominać, że sztuka, pisarstwo i nauka były integralnymi częściami tej starożytnej cywilizacji.

Religia asyryjska

Monarchowie asyryjscy uważali się za blisko spokrewnionych z bogami, a wiara w boskie prawo do rządzenia oznaczała, że religia była ważnym aspektem imperium asyryjskiego przez cały okres jego istnienia. Ogólnie rzecz biorąc, Asyryjczycy praktykowali politeizm, wierząc w wielu różnych bogów, którzy panowali nad różnymi aspektami życia. Chociaż Asyryjczycy dzielili wierzenia religijne z Babilończykami, nie mieli prawie tylu bogów. Głównym powodem jest to, że bogowie są zwykle kojarzeni z miastami, a Babilonia miała o wiele więcej miast niż jej północny sąsiad. Głównym bogiem religii asyryjskiej był Aszur. Jest królem wszystkich bogów i stwórcą narodu asyryjskiego. Z tego powodu na pierwsze i główne miasto Asyrii wybrano nazwę Assur i w tym mieście zbudowano wiele różnych świątyń na jego cześć. Według ludu asyryjskiego cały naród asyryjski należał do niego, a jego królowie byli jedynie przedstawicielami Aszura. Ich głównym celem było wykonywanie jego poleceń i zadowolenie go, więc królowie asyryjscy przypisywali wszystko, na przykład dostępne im zasoby, zwycięstwa militarne i osobistą inteligencję, Ashurowi. Wielu królów asyryjskich przyjęło imię zaczynające się od Ashurt, aby zademonstrować głęboką więź, jaką czuli z głównym bogiem asyryjskim. Warto jednak zauważyć, że religię w Asyrii, podobnie jak ma to miejsce w wielu starożytnych cywilizacjach, najlepiej można opisać jako kult. Niewiele jest dowodów sugerujących, że zwykli ludzie spędzali dużo czasu na oddawaniu czci bogom, nawet jeśli rzeczywiście uznawali ich za twórców i kontrolerów przeznaczenia. Z biegiem czasu miasta zaczęły faworyzować jednego boga kosztem drugiego i na jego cześć wzniesiono wiele świątyń, przy czym główna świątynia służyła jako centrum kultu w tym mieście. Ofiara była ważną częścią kultu, podobnie jak modlitwa do bożków. Obok Aszura ważną pozycję zajmował Ninurta, bóg wojny i polowań, czyli dwóch głównych zajęć podejmowanych przez Asyryjczyków. Kolejnym bóstwem była Ishtar, bogini bitwy i miłości, uważana za boginię dwóch głównych miast asyryjskich: Niniwy i Arba'il. Każde z tych różnych bóstw miało wyjątkową osobowość, która była omawiana w literaturze asyryjskiej i przedstawiana w sztuce asyryjskiej. Z drugiej jednak strony Aszur był zawsze przedstawiany jako król i jako uroczysty, surowy i stoicki przywódca, któremu najbardziej zależało na ukazaniu królewskiego wyglądu. Biurokracja świątyni odzwierciedlała sposób, w jaki religia była wykorzystywana do utrzymania kontroli nad niektórymi miastami. Ponieważ król

Assuru, czyli całej Asyrii, był najbliższym bogów, to on decydował, które miasta mają dobrą opinię, a które nie. Kapłani, którzy zarządzali główną świątynią miasta, byli mianowani przez króla i jeśli miasto wszczęło bunt lub nie wywiązało się ze swoich obowiązków podatkowych lub danin, król ukarał ich, odmawiając środków potrzebnych do utrzymania świątyni, co by to spowodowało popaść w ruinę, co byłoby powodem wielkiego wstydu dla starożytnych Asyryjczyków. Zależność ta nie była jednak całkowicie jednostronna, gdyż kapłani mieli znaczący wpływ na poczynania króla. Zadaniem kapłana było informowanie króla, kiedy może, a kiedy nie może iść na wojnę i co powinien zrobić, aby zapewnić sobie sukces w następnej kampanii. W tym sensie polityka i religia stały się ze sobą ściśle powiązane, przy czym obie strony wykorzystywały siebie nawzajem jako sposób na zwiększenie swojej władzy i wpływów w państwie asyryjskim. Oczywiście w przypadku rozbieżności, ostatecznie słowo zawsze należało do króla, który miał najściślejsze relacje z bogami. Jest rzeczą oczywistą, że religia odegrała główną rolę w kontroli społecznej poddanych asyryjskich, jednak jest to zjawisko, które występowało przede wszystkim w miastach położonych najbliżej do Aszur i innych głównych metropolii asyryjskich. Królom asyryjscy, ogólnie rzecz biorąc, byli tolerancyjni wobec innych religii, z którymi się spotykali. Podbitych miast i terytoriów prawie nigdy nie proszono o nawrócenie religii lub złożenie hołdu bogom asyryjskim. Jednak pomniki sakralne w miastach były często kradzione i brane jako zakładniki, aby zmusić je do posłuszeństwa. Jeśli jednak miasto przysięga wierność królowi asyryjskiemu, pomniki te zostaną zwrócone. Gdyby wybuchł bunt, mogłyby zostać zniszczone, co dla starożytnych ludów Mezopotamii byłoby wydarzeniem niemal katastrofalnym, a czego chcieliby za wszelką cenę uniknąć. Niestety, niewiele pozostaje dowodów szczegółowo określających naturę obrzędów i ceremonii religijnych. Albo nigdy nie odnotowano takich zapisów, albo takich zapisów nigdy nie odnaleziono. Jedną z niewielu ceremonii, o których wiemy, jest Akitu, którą najlepiej można rozumieć jako świętowanie nowego roku. Prawie każde miasto miało własną świątynię Akitu, która zwykle znajdowała się poza murami miasta. Jej obchody obejmowały wyszukane procesje i wielki bankiet. To właśnie podczas tej uroczystości król otrzymał prawo sprawowania rządów na kolejny rok. Kolejnym aspektem religii asyryjskiej, o którym warto wspomnieć, jest sztuka przepowiadania. Większość Asyryjczyków wierzyła, że ktoś, kto miał dobrą opinię u bogów – głównie kapłani – mógł przepowiadać przyszłość, głównie poprzez interpretację różnych znaków i symboli, takich jak konstelacje czy układy pogodowe. Stanowisko „wróżbity” było jednym z najwyższych stanowisk na dworze asyryjskim, gdyż jego zadaniem było przewidywanie, co wydarzy się w nadchodzących kampaniach wojskowych. Ofiara z jagniąt była jednym z głównych sposobów, w jaki wróżbicy próbowali przewidzieć wyniki kampanii. Królom prosili skrybów o spisanie na tabliczce „prośby wyroczeni”, którą następnie przedstawiano bogom. Baranki zostaną zabite, a wróżbicy zbadają niektóre narządy i wnętrza w poszukiwaniu wskazówek co do wyniku królewskiej prośby. Z egzaminu spisano protokół i odesłano go do króla, który następnie musiał podjąć decyzję w oparciu o ustalenia ustalone podczas ceremonii. Nie było niczym niezwykłym, że król ignorował wyniki tych przepowiedni, ale uznano to za bardzo zły omen. Ogólnie rzecz biorąc, religia asyryjska nie była szczególnie zaawansowana. Zasadniczo był to kult używany przez królów do legitymizacji swoich rządów i pomagania im w określeniu najlepszego sposobu działania na wojnie. Jednak pomimo swojej podstawowej formy, bogowie asyryjscy odegrali główną rolę w rozwoju społeczeństwa asyryjskiego i rozwoju jego imperium.